

Inkluzív nevelés

Ajánlások nagyothalló gyermekek, tanulók kompetencia alapú fejlesztéséhez

Szociális, életviteli és környezeti kompetenciák

Szerkesztette

Urbánné Deres Judit

Dr. Váry Ágnes

SULI NOVA
Közoktatás-fejlesztési és Pedagógus-továbbképzési Kht.

Magyarország célba ér

suliNova Közoktatás-fejlesztési és Pedagógus-továbbképzési Kht.
Budapest, 2006

Készült a Nemzeti Fejlesztési Terv Humán erőforrás-fejlesztési Operatív Program 2.1. intézkedés Hátrányos helyzetű tanulók esélyegyenlőségének biztosítása az oktatási rendszerben központi programjának „B” komponense (Sajátos nevelési igényű gyerekek együttnevelése) keretében.

Szakmai vezető
KAPCSÁNÉ NÉMETI JÚLIA

Projektvezető
LOCSMÁNDI ALAJOS

Témavezető
DR. PAPP GABRIELLA

Lektorálta
KÖNTÖSNÉ LŐRINCZ ESZTER
SZABÓ ÁKOSNÉ DR.

Azonosító: 6/211/B/4/szoc/7

© Urbánné Deres Judit szerkesztő, 2006
© Dr. Váry Ágnes szerkesztő, 2006
© sulinova Közoktatás-fejlesztési és Pedagógus-továbbképzési Kht., 2006

Borítóterv: Dió Stúdió
Borítófotó: Pintér Márta

A fotók a Mozsásjavító Általános Iskola és Diákotthon, Módszertani Intézmény centenáriumának alkalmából készültek.

A kiadvány ingyenes, kizárólag zárt körben, oktatási céllal használható, kereskedelmi forgalomba nem hozható. A felhasználás a jövedelemszerzés vagy jövedelemfokozás célját nem szolgálhatja.

Kiadja a sulinova Közoktatás-fejlesztési és Pedagógus-továbbképzési Kht.

Szakmai igazgató: Pála Károly

Fejlesztési igazgatóhelyettes: Puskás Aurél

Felelős kiadó: a sulinova Kht. ügyvezető igazgatója

1134 Budapest, Váci út 37.

Telefon: (06-1) 886-3900

Fax: (06-1) 886-3910

E-mail: sulinova@sulinova.hu

Internet: www.sulinova.hu

Tartalom

Előszó	5
1. A nagyothallás gyógypedagógiai, pedagógiai megközelítése a szociális, életviteli és környezeti kompetenciák fejlesztése szempontjából	7
2. A hallásvesztés fokozatai és hatásuk a szociális, életviteli és környezeti kompetenciára	7
2.1 A hallókészülékek szerepe a nagyothallók társadalmi beilleszkedése szempontjából	9
2.2 A cochleáris implantáció	10
3. A hallássérülés hatása az integrációs törekvésekre	10
3.1 Az integráció előnyei hallássérült gyermek számára	10
3.2 Az integráció lehetséges negatív hatásai	11
4. A hallássérülés következményei a szociális alkalmazkodásban	11
4.1 A nagyothalló kisgyermek korai fejlesztésének jelentősége a szociális kompetenciák szempontjából	12
4.2 Az óvodáskorú nagyothalló kisgyermek szociális, életviteli és környezeti kompetenciájának fejlődése	12
4.3 Az alap-kultúrtechnikák elsajátítását támogató szociális, életviteli kompetenciák és elvárható szintjei az iskolát kezdő nagyothalló gyermekeknél	13
4.4 A nagyothalló gyermek szociális és személyiségfejlődése az iskolás évek alatt	14
4.5 A serdülőkorú nagyothalló gyermek szociális érettsége a középiskolai integráció előtt	15
5. A hallássérülés következményeként megjelenő szociális fejlődési jellegzetességek fejlődés-lélektani megközelítésben	15
5.1 A kisgyermekkor	16
5.2 Az iskoláskor	17
5.3 A serdülőkor	18
6. A képességfejlesztés részterületei alapfokon (1–6. évfolyam); elvárható és el nem várható teljesítmények	18
6.1 „A” típusú programcsomag	19
6.2 „B” típusú programcsomag	26
6.3 „C” típusú programcsomag	26
6.4 A 6. évfolyam	28
7. Képességfejlesztés a 7–12. évfolyam programtervében	29
7.1 „A” típusú programcsomag – „Polgár a demokráciában”	29
7.2 Felkészítés a felnőtt szerepekre – Az együttműködés fejlesztése a 7–12. évfolyam „B” típusú programtervében	33
7.3 Toleranciára nevelés a 7–12. évfolyam „C” típusú programtervében	33
7.4 A 12. évfolyam végére várható eredmények	33
8. Tanulásszervezési formák	34
9. Eszközök	35
10. Irodalom	36

Előszó

A kompetencia alapú programcsomagban öt kompetenciaterület kidolgozására került sor.

A Szövegértési, szövegalkotási; a Matematikai; az Idegen nyelvi; az Életpálya-építési; a Szociális, életviteli és környezeti kompetenciák oktatóprogram-csomag megalkotóinak szándéka találkozott a mai kor egyik, ma még sokat vitatott kérdésével: vajon lehet-e, érdemes-e, megvalósítható-e egy olyan programcsomag megalkotása, amely alkalmassá válhat akár a „fogytékos” gyermekek komplex és sokirányú fejlesztésére is? A válaszokat erre a kérdésre megadják azok a gyógypedagógus szakemberek, akik ajánlásokat készítettek ezekhez a programcsomagokhoz.

Az elkészült munkák az öt programot abból a szemszögből vizsgálták, hogy hallássérült gyermekek befogadása esetén azok alkalmasak-e tudásuk, teljesítményük, személyiségük, szocializációjuk komplex fejlesztésére.

Az ajánlások mindegyike olyan tapasztalt szurdopedagógus/gyógypedagógus munkája, akik hosszú évek óta gyakorolják szakmájukat. Így tudnak hasznos ismereteket nyújtani a többségi pedagógus számára a mindennapok munkájának megkönnyítésére, és így válnak éppen ezért tanácsaik átadásában hitelessé. Mert elkészült ajánlásaiknak egyetlen célja volt, hogy segítséget és támogatást nyújtsanak azoknak a pedagógustársaiknak, akik arra a nehéz feladatra vállalkoznak, vagy már vállalkoztak is, hogy osztályukba fogadnak/fogadtak hallássérült gyermeket. Persze ez nemcsak nehézséget és szorongást kiváltó folyamat, hanem valóságos kihívást és bizony többletmunkát kívánó feladatot is jelent a pedagógus számára. Azonban a sikeres megvalósulás nemcsak szakmai siker, hanem sikeresség a sérült gyermek teljes életpályájában.

Első olvasásra talán ijesztőnek tűnik a befogadó pedagógus számára az a sok új információ, amely a hallássérült gyermekek oktatásához, neveléséhez, odafigyeléséhez szükséges. A valóságban, a gyakorlatban azonban hamar kiderül, hogy ez a szép feladat nem kíván sokkal többet egy empatikus, hivatását szerető pedagógustól, mint gondoskodást és gondolkodást a gyermek életének megkönnyítéséről befogadó közösségében.

A fogytékos gyermekek „különoktatása” hazánkban több évszázados hagyományra tekint vissza. Nehéz az ettől való eltérés nemcsak az általános pedagógiában, de a gyógypedagógiai szemléletben is. Ezért különösen fontos, hogy együttgondolkodással, együttműködéssel, egymás segítségével, a jó gyakorlatok átvételével, kölcsönös támogatással megkönnyítsük azt az utat, amelyet az integráció sikeres megvalósítása érdekében közösen kell bejárunk.

Ehhez kívánok a továbbiakban is sok erőt és eredményes munkát!

Köntösné Lőrincz Eszter

1. A nagyothallás gyógypedagógiai, pedagógiai megközelítése a szociális, életviteli és környezeti kompetenciák fejlesztése szempontjából

A hallási fogyatékoság szűkebb terjedelmű, gyógyító-pedagógiai fogalom, olyan hallási rendellenességet jelent, ahol a sérülés időpontja, mértéke és minősége miatt a beszédbeli kommunikáció spontán kialakulása zavart. Gyógypedagógiai szempontból nagyothalló az, akinek hallókészülékkel korrigált hallásvesztése a tagolt beszéd észlelését, megértését és elsajátítását az épekhez képest csökkent mértékben, de valamilyen módon még lehetővé teszi, vagyis többé-kevésbé meg is érti a hangos beszédet, és ha nem is tökéletesen, de saját magát is meghallja. Ennek következtében a nagyothalló gyermek beszédfejlődése, ha késve is, ha hibásan is, beavatkozás nélkül általában beindul.

A szociális, életviteli és környezeti kompetenciák fejlődési mechanizmusa már a kezdetekben zavart szenved, hiszen a hallássérült kisgyermeket az auditív információk hiányában nem éri elegendő külső inger, sok esetben nincs tisztában az őt érő ingerek jelentésével, nem tudja megítélni azok fontosságát. Ennek következtében a verbális utasításokat nem érti, nem követi, úgy tűnik, nem fogad szót, nem ismeri a kommunikációs együttélési szabályokat. Ez sok esetben magatartási problémákat okoz. Halló gyermekek közé kerülve feltűnik, hogy a társak megszólításaira nem reagál megfelelőképpen. Mindez komoly feszültségekhez vezet, könnyen elszigetelődhet, fennáll a kirekesztődés veszélye. Éppen ezért egyik oldalról fontos a hallássérült kisgyermek felkészítése a közösségi magatartásra, az őt érintő kommunikációs, viselkedési nehézségekre. Másik oldalról meghatározó a környezet hozzáállása (attitűdje), kezdetben a szülők, majd a befogadó közösség magatartása. Tehát éreztetni kell vele: ahhoz, hogy elfogadják és jól érezze magát, neki is sokat kell tennie. Meg kell próbálnia a saját akaratát érvényesíteni, de ez csak addig terjedhet, ameddig másokat nem korlátoz.

Sok múlik azon, hogy a nagyothallás következményeivel mennyire van tisztában, mennyire „fogadóképes” a gyermeket körülvevő felnőtt- és a kortárs csoport, érvényesül-e a szociális tanulás kölcsönössége. Tudják-e, hogy a nagyothalló gyermeknek az auditív csatornák mellett más, elsősorban vizuális csatornákat is igénybe kell venni az interakcióhoz? Használják-e más kommunikációs utakat, tisztában vannak-e a metakommunikációs lehetőségekkel?

A nagyothalló gyermek szociális kompetenciáinak fejlesztése során a támogató, elfogadó és befogadó környezet nagymértékben befolyásolja a társadalmi, tanulási és emocionális integráció sikerességét.

2. A hallásvesztés fokozatai és hatásuk a szociális, életviteli és környezeti kompetenciára

A hallássérülés orvosi fogalom, amely a hallási teljesítmény bármely mértékű csökkenését jelenti, a hallási fogyatékoság azonban gyógypedagógiai, amely a hallásvesztés mértékének ismeretében a pedagógiai következményeket elemzi.

- A 20–40 dB fokú hallásvesztés: *enyhe fokú nagyothallás*. A halk vagy távoli beszéd megértésében okozhat problémákat. Kisebb teljesítményű, jól beállított hallókészülék viselése mellett az oktatás folyamatában csak akkor okoz gondot a beszéd megértése az integrált gyermek számára, ha a pedagógus túlságosan távolról, halkán, esetleg túl gyorsan beszél. Sok esetben nem jellemző a hallókészülék felírása, viselése, mivel a felerősített környezeti zajok zavaróak lehetnek. Ilyenkor az ültetésnek kiemelkedő a jelentősége. Az enyhe fokban hallássérült gyermek szociális

kompetenciájának fejlődése a hallássérülés miatt valójában nem gátolt, elsősorban a személyiségjegyek, a kognitív funkciók és a családi háttér a meghatározó a sikeres integráció szempontjából.

- A 41–60 dB fokú hallásvesztés *közepes fokú nagyothallás*. Enyhe hallásvesztésnek tekinthető. Közelről még érthető a társalgó beszéd, de ha az halk, és a beszélő szája nem látható, a beszédnek csak 50%-a követhető. A szókincs beszűkülhet, felléphetnek beszédhibák, szükség van a szájról olvasásra. A hallókészüléknek igen nagy a szerepe, hiszen ha az jól van beállítva, felerősíti a beszédhangokat oly mértékben, hogy a gyermek számára jól hallhatóvá, érthetővé válik a beszéd. A szociális kompetencia fejlődése a hallássérülés által nem gátolt, ha a befogadó környezet és a gyermek hozzáállása nyitott és pozitív.
- A 61–80 dB fokú hallásvesztés *súlyos fokú nagyothallás*. Esetében csak a hangos társalgás érthető. A csoportos beszéd nehezített, a beszédérthetőség gyengébb, valószínű a receptív és expresszív beszédzavar, azaz a beszéd felfogása és a beszédprodukciónak gátolt. Korlátozott a passzív és az aktív szókincs. A hallókészülék kiválasztása, optimális beállítása, viselése és a folyamatos ellenőrzés ezekben az esetekben kiemelkedő fontosságú.

A pedagógus számára gondot okozhat a megfelelő közlő módszerek megválasztása, érdemes segítségül hívni a szurdopedagógus tanácsait. Mindenekelőtt az a legfontosabb, hogy a magyarázatok során és a tanítás egész folyamatában figyeljen arra, hogy a szájról olvasási kép optimális legyen. Semmiképp se forduljon el a hallássérült gyermektől! A pedagógusnak figyelnie kell, hogy lehetőleg kicsit lassabban, tisztán artikulálva (de nem eltúlozva!) beszéljen, várja ki türelmesen a hallássérült gyermek reakcióit. Magyarázataival segítse a fogalmak helyes értelmezését, beépítését a gondolkodás, beszéd folyamatába. Az osztálytársaknak is nagy szerepük van abban, hogy társuk értse őket, és be tudjon kapcsolódni a közös játékba, társalgásba. A szociális kompetenciát befolyásoló képességek elsajátítása nehezített, nagy erőfeszítést jelent a gyermek számára a halló környezet kihívásainak való megfelelés, a súlyos kommunikációs gátak leküzdése.

- A 81–95 dB fokú hallásvesztés már *nagyon súlyos hallássérülés*. Az erős hangok kb. 40 cm távolságból hallhatók, a környezeti zajok felismerése lehetséges, a magánhangzók és mássalhangzók egy része differenciálható, de a beszéd valószínűleg torzul. Ha a vesztés az első életévig jelentkezik, a beszédfejlődés spontán nem indul meg. A minél korábbi időpontban történő hallókészülékes ellátásnak és a korai fejlesztésnek igen nagy a jelentősége.

Amennyiben a gyermek intelligenciája, személyisége, a családi háttér és még sok más tényező optimális, az integráció sikeres lehet, de igen nagy felelősségvállalás és odafigyelés szükséges a befogadó iskola, a gyermekkel foglalkozó pedagógusok részéről. Fontos a szoros együttműködés az utazótanárral, minden módszertani és technikai részlet előzetes megvitatása a gyermek haladása érdekében. Kívánatos, hogy ne érje a gyermeket sok kudarc, amely lelkiileg megviselheti. Hasznos, ha ezekben az esetekben a pedagógus munkáját egy pedagógiai asszisztens segíti, aki szintén kap támogatást a gyógypedagógustól. Különös figyelmet kell fordítani a pszichés tényezőkre, a befogadó társak szociális magatartására, hogy a hallássérült gyermek lelkiileg ne sérüljön, hogy szociális kompetenciája is megfelelően fejlődjön.

Pedagógiai szempontból fontos, hogy egy- vagy kétoldali hallássérülésről beszélünk. Ugyanis egyoldali hallásvesztés esetén mindig az ép fül a meghatározó, különösen oktatási szempontból. Ugyanakkor ha a gyermek integrált nevelésben részesül, nem szabad figyelmen kívül hagyni azokat a tényezőket, amelyek a megfelelő irányhallást, az optimális hangminőséget biztosítják.

A hallássérülés okainak ismerete a szociális kompetenciák kiépítése szempontjából rendkívül fontos. Egész más stratégiát kíván, ha a gyermek születése óta hallássérült, vagy később, valamilyen trauma következtében veszítette el a hallását.

A hallássérülés okai között első helyen az öröklés szerepel. *Genetikus eredetű* hallássérülésről van szó, ha például a szülők nem hallássérültek, de valahol a felmenő ágon fellelhető egy hallássérült rokon. A gyermek közvetlen környezete halló, szociális szempontból és a megfelelő korai hallás- beszédfejlesztés terén a feltételek megfelelőek. *Familiáris hallássérülésről* általában akkor beszélünk, ha a szülők is hallássérültek. Ezekben az esetekben már a születés után megkezdődik a család felkarolása, a csecsemő korai pedoaudiológiai és szurdopedagógiai ellátása, hiszen ezek az újszülöttek már eleve veszélyeztetettek. Ma már elmondhatjuk, hogy a hallássérült szülők többsége jól tájékozott, igényli a gyógypedagógiai támogatást, tisztában van a lehetőségekkel gyermeke jövőjét, életvitelét illetően. Tájékozottak és jól tudják: ahhoz, hogy a halló társadalom befogadja gyermekeiket, nekik is sok tennivalójuk van. Hiszen kétoldalú folyamatról van szó, a társadalmi, szociális elvárásoknak éppúgy meg kell felelniük, mint ahogy ők is elvárják az elfogadó attitűdöt.

A *veleszületett hallássérülések* gyakori okai a méhen belüli életben történt, a szülés folyamatában létrejött károsodások, vagy a koraszülés következményei: leggyakrabban a fertőző megbetegedések, az agyvelő-, agyhártyagyulladás, gyakori középfülgyulladás és a gyógyszerártalmak. Sok esetben az okok ismeretlenek. Ilyenkor a szülőt érthető módon súlyos trauma éri, gyakran elzárkózik a világtól, hárít, nem hajlandó szembesülni a tényekkel. Félelemmel tölti el, ha gyermeke és saját jövőjére gondol. Ilyenkor nagyon sokat számít a környezet és a szakemberek támogató magatartása, a további teendők megtervezése.

2.1 A hallókészülékek szerepe a nagyothallók társadalmi beilleszkedése szempontjából

A megfelelő hallókészülék viselése, annak elfogadása sokat segít a nagyothalló gyermek szocializációjában. A környezet felelőssége abban áll, hogy ne emeljen lelki gátakat rácsodálkozással, esetleg csúfolással. A szülő számára is nagy lelki megpróbáltatás szembesülni azzal, hogy gyermeke minden bizonnyal egész élete során hallókészülék viselésére szorul, életviteli kompetenciájának ez meghatározó eleme lesz. A gyermekek különbözőképpen reagálnak a készülékviselés szükségességére, ezért fontos a rávezető, empatikus, ám határozott magatartás, hogy a gyermekben ne alakuljon ki az ellenállás. Azonban a korai életkorban történő hallókészülékes ellátás nem okoz a gyerek számára lelki problémát, s ha a készülék jól beállított, segít a komfortérzésben. A többségi óvodába, iskolába kerüléskor azonban előfordulhat, hogy a gyermek szorongani kezd attól, mit szólnak majd a társak, nem fogják-e kicsúfolni? Később, serdülőkorban ez még nagyobb gondot okozhat, ezért nagy esztétikai segítség, hogy ma már mély hallójárat, miniatürizált hallókészülékek is rendelkezésre állnak.

Pedagógiai szempontból a hallássérülés mértékének megállapításánál kiemelkedő jelentőségű a hallókészülékes mérés eredménye. Egy jól kiválasztott, a gyermek számára optimális hallókészülék rengeteget javíthat a gyermek hallásállapotán, s akár pl. a súlyos hallássérülés besorolásból a közép-súlyosba kerülhet. Vagyis ha körültekintő az audiológus választása a ma már óriási hallókészülék-kínálatból, valamint a gyermek együttműködő, jól reagál, jelzi az esetleges problémákat (fájdalomküszöb, beszédhang, háttérzajok érzékelése), akkor minden esély adott a jelentős hallásállapot-javulásra. Ez minőségi változást eredményezhet a gyermek teljes nyelvi fejleszthetőségében és szocializációjában.

A hallókészülékek mind a hangerő, mind a hangminőség szempontjából komoly mértékben képesek ellensúlyozni a hallásvesztés okozta hiányosságokat, javítani a hallás minőségét. Működésük lényege, hogy a hanghullámokat elektromos rezgésekké alakítják át, ezeket felerősítik, majd visszaalakítják ismét hanghullámokká. A hallásjavító készülékek jelenlegi legfejlettebb képviselői a digitális jelfeldolgozású hallókészülékek. Ezeknek a készülékeknek nincs alapzajuk, a magas frekvenciák megsegítése által a hallás élességét, tisztaságát növelik.

A hallókészülék-fejlesztők örökös problémája a beszéd és zaj arányának, viszonyának kiegyensúlyozása. A digitális készülékeken általában nincs hangerőszabályzó, a programozás számítógép segít-

ségével történik a hallássérült egyén aktív közreműködésével. Ezáltal nagyon pontosan és egyénre szabottan küszöböli ki a különböző befolyásoló tényezők (pl. rágómozgás) káros hatásait.

2.2 A cochleáris implantáció

A hallókészülékkel történő ellátás jelenleg legfejlettebb speciális módja a cochleáris implantáció (CI). Hallásjavító műtéti eljárás, amelynek során a csiga (cochlea) elhalt szőrsejtjeinek működését pótolják a beültetett (implantált) elektródákkal. Az eljárást általában azoknál a súlyos fokban hallássérült gyermekeknél, illetve felnőtteknél alkalmazzák, akiknél a mérések csak hallásmaradványra utalnak, vagyis hallókészülékkel is csak alig hallanak. A készülék, a cochlea implant több részből áll. A látható eszköz a hallókészülékre hasonlít. Magában foglalja a mikrofont és a jelfeldolgozást elvégző beszédprocesszort. Amellett látható egy kis mágneses korong, az adó, amely a jelet továbbítja a csigába. Minthogy az elektromos jelek továbbítására szolgáló hallóideg, hallópálya, agykérgi terület ép, hallásélmény váltható ki az ideg elektromos ingerlésével, majd megfelelő szurdologopédiai fejlesztéssel a beszédészlelés, beszédmegértés is lehetővé válik.

Az integráció szempontjából a CI műtéti eljárásnak nagyon nagy a jelentősége, hiszen a hallássérült gyermek ily módon a hallás birtokába jut, és megnyílik további életútja a hallók világába. Ugyanakkor tisztában kell lennünk azzal, hogy a műtétet úgy kell előkészíteni, hogy a gyermekben ne legyen semmi félelem. Tudatában kell lennie a kórházi helyzettel, az ottani viselkedési elvárásokkal, azzal, hogy kérdésekre választ várnak tőle stb. A műtét után megkezdődik a rehabilitáció, habilitáció. Az eredményességhez nagy körültekintésre, összefogásra és odafigyelésre van szükség úgy a szülők, mint a pedagógusok, gyógypedagógusok, orvosok részéről. Nem túl gyakori, amikor hallássérült szülők gyermekén végzik el a hallásjavító műtétet. Az esélyeket csökkenti, hogy az implantáció után a gyermeknek beszélő környezetre van szüksége ahhoz, hogy a verbális fejlődés meginduljon, a hallássérült szülő azonban nem tudja a beszédmintát biztosítani. Ilyenkor segít a mielőbbi integráció, a befogadó közösség. A pedagógus személyisége, a feltételek megteremtése a gyerek számára sorsdöntő.

3. A hallássérülés hatása az integrációs törekvésekre

A hallássérültek oktatási-nevelési, szervezeti kereteinek megválasztása a gyermek szükségleteitől, a hallássérülés bekövetkeztének időpontjától, okától, mértékétől, az intelligenciától stb. függ. A gyógypedagógiai segítség az egész óvodai-iskolai pályafutás alatt – integráló iskolai körülmények között is – nélkülözhetetlen. A sikeres integrációhoz természetesen számos más körülményt is mérlegelni kell, mint pl. a szülői attitűdöt, a gyermek személyiségét, emocionális kötődéseit, testi fejlettségét, kommunikációs készségét, illetve a befogadó pedagógiai környezetet. Fontos a pedagógus, gyógypedagógus, szülő és a gyermek folyamatos és kölcsönös jó kapcsolata, sőt a szülők egymás közti nyílt és pozitív hozzáállása.

3.1 Az integráció előnyei hallássérült gyermek számára

A halló környezet gazdagabb beszédpéldája fejleszti a gyermek kommunikációját. A beszélő környezet a gyermeket erősebb beszédkésztetésre sarkallja. A halló társakkal való együttlét magasabb beszéd szintet eredményezhet, ugyanakkor ebben a környezetben a jelelés teljesen háttérbe szorul.

A szociális kontaktus halló gyermekekkel, az ő magatartásmintáiknak példája pozitív változásokat eredményezhet a gyermek személyiségében. A folyamatos kapcsolat megfelelő frusztrációs tolerancia kialakulásához vezethet. A gyermekek ebben a környezetben nagyobb önállóságra tehetnek szert, reálisabban látják a saját teljesítményüket, ami reálisabb önértékelés kialakulásához vezethet.

A szociális és életviteli kompetenciák fejlődését meghatározó szempont, hogy a lakóhelyen megoldott integrált nevelkedés esetében nincs szükségük a szülői háztól való elválásra. Magyarországon a hallássérült gyermekek számára létező speciális intézmény csak néhány nagyvárosban található. Amennyiben ilyen intézménybe kerül a gyermek, már kisgyermekkorától kénytelen megválni családjától.

3.2 Az integráció lehetséges negatív hatásai

Az együttnevelés során számolnunk kell néhány hátrányos következménnyel, amelyeket az együttnevelés szereplőinek fontos tudniuk, hogy azok kiküszöbölhetőek legyenek. Előfordulhat a nagyothalló gyermeknél a sikerélmény hiánya, ami a saját magukkal szembeni túlzott elvárás és az osztálytársakkal történő összehasonlítás következtében alakulhat ki. Ezek tartós hatása alacsony önértékeléshez vezethet. A gyermek személyiségét negatív irányba befolyásolhatják a túlzott szülői és tanári elvárások is. Amennyiben az együttlét formális a halló társakkal, úgy a nyelvi fejlődés stagnálhat. A hallássérült gyermek beszédértési problémái miatt a szociális kontaktusok beszűkülnek, esetleg megszűnnek.

Az intézményünkben történő integráció során minden évben előfordul néhány problémás eset, sikertelen integráció. Ezek a gyerekek bizony elég rossz lelkiállapotban kerülnek vissza hozzánk, a legtöbb esetben magatartási és pszichés zavarra utaló tünetekkel. Az iskolai pszichológus és szakképzett mentálhigiénés kollégáink segítik beilleszkedésüket. Nevezhetjük ezt a folyamatot reszeregációnak. Az azonban tény, hogy az esetek többségében a szülő erőlteti az integrációt azért, hogy gyermeke közelében lehessen. Ilyenkor figyelmen kívül hagyja, hogy a speciális fejlesztést biztosító pedagógiai környezetben jobban fejlődik hallássérült gyermeke. Több esetben a szakértői bizottság és a gyógy-pedagógus véleménye sem akadályozza a szülőt akarata érvényesítésében.

Évről évre nő azoknak a tanulóknak a száma is, akik többségi általános iskolában kezdték meg tanulmányaikat, majd a magasabb osztályfokokban kiderült, hogy nem tudnak továbbhaladni. Addig esetleg évek telnek el anélkül, hogy a gyermek megkapja a speciális megsegítést. Sérül az önbizalma, a társakkal való viszonya, szociálisan egyre inkább perifériára szorul. Problémái így csak halmozódnak, a fejlesztési lehetőségek kritikus periódusai (szenzitív időszak) kihasználatlanul múlnak el.

Számot kell tehát vetni az integráció veszélyeivel is a hallássérült gyermek szociális, életviteli és környezeti kompetenciáját illetően.

4. A hallássérülés következményei a szociális alkalmazkodásban

A hallássérülés közvetlen következményeként zavar észlelhető mind a beszédészlelés, mind a beszédmegértés terén.

Az integráció körülményei között a hallássérülés következtében kialakuló hátrányok a szociális alkalmazkodásban is megjelennek, zavart szenvedhet a kapcsolatfelvétel és a társas kapcsolattartás. Jó, ha a befogadó pedagógus tisztában van azzal, hogy ezek a problémák nem a hallássérült gyermek különleges személyiségéből, hanem a hallássérülés megéléséből fakadó, jól kezelhető és feloldható átmeneti nehézségek lehetnek.

Miből fakadhat a gyermek beilleszkedési nehézsége?

A hallássérült gyermekeknek hiányosak a környezet változásaihoz kapcsolódó akusztikus információi; sérül a hallás állandó minden irányból ingerkövetítő jellege; nem alakul ki az eseményekre ráhangolódó magatartás; a beszédhallás nyomán létrejövő verbális szabályok magatartást szabályozó jellege nem alakul ki.

A hallássérült, nagyothalló gyermekek integrációjának sikeressége nem egy bonyolult, sok buktatót rejtő folyamat. Talán egyik legfontosabb tényezője az egymásra figyelés, a másik problémájának megismerése, érzékeny megértése, az együttműködés lehetőségeinek megteremtése. Beszélhetünk itt a gyermek adottságairól, a megfelelő fejlesztő foglalkozásokról, a technikai- külső környezet feltételeiről, mégis egyértelmű, hogy az adott befogadó közösségé, illetve a befogadó közösség igazi mozgatórugójának tekinthető pedagógusáé a meghatározó szerep.

4.1 A nagyothalló kisgyermek korai fejlesztésének jelentősége a szociális kompetenciák szempontjából

A hallássérült gyermek szociális, életviteli és környezeti kompetenciájának fejlesztése szempontjából kiemelkedő szerepe van a korai időszaknak, a gyermek és anyja közti érzelmi és társas kapcsolatnak. Az élet legkorábbi szakaszában lefektetett alapok soha nem szűnő következményként hatnak a kognitív, nyelvi és szociális fejlődésre egyaránt. Megalapozzák a viselkedést, a tanulást, a gyermek későbbi társas kapcsolatait, amelyek már túlmutatnak nemcsak az anya-gyermek, hanem esetenként a családi kapcsolatokon is, és lehetővé teszik számára a világban való eligazodást.

Nyilvánvaló, hogy a kommunikáció az a képesség, amelynek elsajátítása nélkülözhetetlen a szocializáció szempontjából, hiszen ezáltal valósul meg az információk, viselkedési és gondolati minták átadása, átvétele és cseréje.

Tudományosan igazolt, hogy már a születés előtti időszakban, a terhesség utolsó harmadában az egészséges magzat érzékeny a hangokra. Az ép hallású magzat számára ekkor nyílik lehetőség arra, hogy érzékelje az anya hangját és szívverését a csontvezetés révén, és ezek a hangok is befolyásolják a további szociális fejlődés menetét. A korai anya-gyermek interakciók alapozzák meg a későbbi emocionális kötődést. Éppen ezért a korai fejlesztést már lehetőleg a korai felismerést követő orvosi diagnózis felállítása után azonnal meg kell kezdeni. Természetesen alapfeltétel a csecsemő vagy kisgyermek megfelelő hallókészülékkel való ellátása. A gyógypedagógiai fejlesztés egyrészt a kisgyermekkel való szakszerű hallás-beszédnevelés megindítását, másrészt a szülőnek szóló tanácsadást célozza. A korai fejlesztés mellett szóló legdöntőbb érv az első életévben még optimálisan fennálló agyi plaszticitás, a hallópályák részben külső ingerek hatására bekövetkező fiziológiai érése. A fő cél a természetes kommunikációs helyzetek megragadása a szülő és gyermek között, a mindennapos életrend felhasználása a beszéd és a hallás fejlesztésére. Az otthoni szeretetteljes légkörben történő célirányos foglalkozások túlmutatnak a hallás- és beszédfejlesztésen, hatnak az egész személyiségre, sőt nagymértékben segítik a szülőt is abban, hogy feldolgozza az őt ért traumát, hogy el tudja fogadni gyermeke másságát, hogy képes legyen mindent megtenni és felkészülni a rá váró feladatokra az optimális fejlődés érdekében.

Nehéz és speciális helyzet áll elő abban az esetben, amikor a szülők mindketten súlyos hallássérültek, gyermekük viszont nagyothalló. Amennyiben a szülők tisztában vannak gyermekük lehetőségeivel, értve ezen a halló környezetben való intenzív fejlesztés szociális, kommunikációs céljait, úgy a szurdopedagógusnak igen nagy a felelőssége a korai fejlesztés időszakában, hiszen ő jelenti a kisgyermek számára a beszélő környezetet. Szerencsés és nem is ritka eset, hogy a testvér ép hallású, ilyenkor a célzott kompetenciák fejlesztése könnyebb feladat.

4.2 Az óvodáskorú nagyothalló kisgyermek szociális, életviteli és környezeti kompetenciájának fejlődése

A sajátos nevelési igényű gyermekek óvodai nevelésének irányelvei között világosan megfogalmazódnak azok a célkitűzések, amelyek az enyhe fokban hallássérült, nagyothalló gyermekek szociális, életviteli és környezeti kompetenciájának fejlesztéséhez szolgáló alapokat képezik. Ezek mind a kommunikációs képességek elsajátítására vonatkoznak. A nagyothalló óvodáskorú gyermekek az

emberi beszédhang, a környezeti hangok korlátozott felfogására, differenciálására képesek. Beszédfejlődésük késve, általában spontán (hallókészülék segítségével), esetenként csak speciális segítséggel indul meg.

A nagyothalló kisgyermek óvodai fejlesztésében hangsúlyt kap a nyelvi kommunikáció megindítása, a kommunikációs igény és tevékenység állandó erősítése, a beszédértés, a szókincsfejlesztés, a szintaktikai elemek nyelvhasználatba építése, a beszédérthetőség folyamatos javítása, melynek eredményeként a nagyothalló gyermekek különböző mértékben közelítik meg a halló társak nyelvi teljesítményét.

Ma már az óvodák többségének nevelési programjában megjelenik a nagyothalló gyermekek befogadása, azoknak a feltételeknek a biztosítása, amelyek megteremtik a lehetőséget arra, hogy ezek a gyermekek speciális fejlesztésben, szüleik pedig szakszerű tanácsadásban részesüljenek. A szociális, életviteli és környezeti kompetenciák fejlesztése szempontjából figyelmet kell fordítani a befogadó gyermekközösségre, hogy a csoportban megjelenő sajátos nevelési igényű gyermek jó hatással legyen a szociális és emocionális készségek alakulására, a közösségi magatartásra, a szeretetteljes légkör erősítésére. Mindez a csoport gyermekeinek szociális tanulását, érzékenységét segíti. Ebben a környezetben a nagyothalló kisgyermek sokféle tapasztalatot szerezhet a felnőttekkel és gyermekekkel való társas és nyelvi interakciók terén egyaránt.

Számos vizsgálati eredmény azt igazolja, hogy a jó nyelvi készségű hallássérült gyermekek sokkal könnyebben teremtenek kapcsolatot halló környezetben, ott nyelvi úton kommunikálnak, hozzájuk is többet beszélnek és a pedagógussal is aktívabb a nyelvi kooperációjuk. A nevelési folyamat kezdetén azonban, a körülmények mérlegelése folytán a speciális óvodába kerülő gyermek számára a programok számos olyan interakciós lehetőséget kínálnak, amelyek egyébként nem lennének számára hozzáférhetőek.

4.3 Az alap-kultúrtechnikák elsajátítását támogató szociális, életviteli kompetenciák és elvárható szintjei az iskolát kezdő nagyothalló gyermekeknél

Az óvodáskor végére kialakulnak azok a képességek, amelyek birtokában a nagyothalló gyermek is megkezdheti iskolai tanulmányait. Megjelennek mind az „Én”, mind a „Társas”, mind a „Kognitív dimenziókban”, de hogy az 5–8 éves kor melyik szegmensén érik el optimális fejlettségüket, az erősen függ az egyéni sajátosságoktól, a szociokulturális miliőtől, az etnikai hovatartozástól, az éghajlattól és a testi fejlettségtől is.

A nagyothalló gyermekeknél nem tehetjük az iskolaérettség kritériumai közé a szociális érettséget, mert nekik tovább van szükségük a felnőttek irányító tevékenységére, tehát a szülő nem térhet át a direkt irányítási módokról az indirektebbekre (érvelés, humor, a gyermek önbecsülése). Ennek hatásai ugyanis még nem érvényesülhetnek, mert a késői beszédindítás, a viszonylag későn kezdett szakszerű nyelvfejlesztés és a közösségbe kerülés késői időpontja miatt a nagyothalló gyermek nincs a nyelv-elsajátítás olyan fokán, hogy megértse és elfogadja az új szabályokat.

A kisgyermekkor végére a nagyothalló gyermeknél is kialakul az azonosulás, az identifikáció azon képessége, amelynek birtokában a kisiskolás be tud illeszkedni egy-egy adott helyzetbe, és a helyzet-hez alkalmazkodva tud viselkedni. Ennek jelei, hogy büszke iskolás holmijára, örömmel és várakozással indul iskolába, tehát boldog várakozással van tele. Ez így van még a súlyos fokban nagyothalló gyermekeknél is, akiknél nem feltételezzük, hogy pontosan tudja, mit jelent más életritmus szerint és más feladatrendszerhez alkalmazkodva élni.

Azonban mindezek fényében sem várhatjuk el a nagyothalló gyermektől az önszabályozás és az önkontroll olyan fokát, hogy bizonyos normákhoz igazodjon. A verbálisan nem tudatosodott, kevés

tapasztalattal alátámasztott normák nem tudnak úgy hatni, mint halló társaiknál. A hallássérült gyermek szülei sokkal nagyobb toleranciát tanúsítanak gyermekük viselkedésével kapcsolatban, mint azt halló gyermekeikkel szemben tennék.

Az önismeret és az önértékelés fokára is máshogyan jutnak el a nagyothalló iskolát kezdő gyermekek, mert számukra az erő, az izom, a testi ügyesség az, ami önértékelésüket pozitív irányban befolyásolja. Nem ismerik saját magukat, saját képességeiket, mert nem voltak próbára téve azokban a játékokban, tevékenységekben, amelyek alapján el tudták volna helyezni magukat a képzeletbeli „elfogadom magam, elutasítom magam” határai mentén. A szülőnek a pedagógus irányító segítségével a gyermek önmagához mért fejlődésében elért teljesítményét minden esetben jutalmaznia kell (simogatás, elismerő pillantás, dicséret). Így el lehet érni, hogy a gyermek önmagát a teljesítményei szerint, nem pedig a külsőségek alapján értékelje.

Az önkontroll viselkedésszabályozó szerepe sem érvényesül a kívánt módon, mert a hallássérült gyermek nem tanulja meg olyan hamar vágyait és a beteljesülést szabályozni. Amit akar, azt azonnal akarja, és meg is kapja, mert viselkedésével zavarja környezetét, amit a szülők rosszul tűrnek. Nem is lehet ezeket az attitűdöket azonnal megváltoztatni, a vágyak teljesülésének idejét fokozatosan kell növelni, de a teljesíthető kéréseket feledékenység miatt nem szabad kielégítetlenül hagynia a felnőttnek.

A nagyothalló gyermeknek is kialakult fogalma van nemi identitásáról, aszerint öltözködik (ruhaszín, fazon) és aszerint viselkedik (kislányok védelme a fiúknál, érzékeny viselkedés a lányoknál). Azonban a nevek szerint nem tudja azonosítani társait, mert mentális szókincsében nincsenek fiú és lánynevek olyan mennyiségben, mint ez hasonló korú halló gyermekeknél megszokott.

Kognitív képességeit tekintve az érzékelési funkciók közül a látás, a tapintás érzéklelei finomabbak, mint halló társaié. A vizualitás, a vizuális érzékelés, figyelem és emlékezet a világ dolgai közötti tájékozódásban kiemelt szerepet játszanak. A dolgok megismerése tapintás útján az érzékelési csatornák sokféleségét szolgálja, ami egyben a bevésési és a felidézési funkciókat is segíti. Természetes, hogy a hallási érzékelés, a hallási differenciálóképesség és a hallási diszkriminálóképesség fejlettsége elmarad halló társaitól. Azonban még ezeket a képességeket is jól lehet fejleszteni, ha a korai készülékellátás és gondozás, valamint a szülőkkel való együttműködés jól működik.

A szándékos figyelem terjedelme az iskolát kezdő gyermeknél megnő, ami lehetővé teszi, hogy a „második nyelvvelsajátítás szakaszába” (6–7. év) ért gyermek újból nekigyürkőzzön anyanyelve elsajátításának. Azonban gondolkodási funkciói (az ok-okozati és a következtetési kapcsolatok tudatos észlelésének nehézsége miatt) nem fejlődnek megfelelően.

4.4 A nagyothalló gyermek szociális és személyiségfejlődése az iskolás évek alatt

Az iskolai környezet létfontosságú szerepet játszik az érettebb szociális készségek elsajátításában. A nyelvi készségek és a kognitív funkciók szerepe is egyre fontosabb lesz, ahogy a gyermek újabb társas helyzetekkel szembesül, és megpróbál alkalmazkodni hozzájuk. Ezekből az újabb szociális és tanulási tapasztalatokból építkezik tovább a személyes, az interperszonális és az értelmi fejlődés. A családtagokkal, a kortársakkal, felnőttekkel, tanárokkal való interakciója kezd túlmutatni azon a kapcsolati szinten, amely eddig kialakult. A legtöbb gyereknek igénye van másokra is, ami instrumentális és emocionális függőségben nyilvánul meg. Az instrumentális függőség a mások odafigyelésének keresését jelenti annak érdekében, hogy saját szükségleteit és igényeit kielégítse. Az emocionális függőség arra utal, hogy a gyermek a kötődésszerű viselkedést másokra is kiterjeszti, elismerésre és gyengédségre vágyik. Az a gyermek, aki kivívja magának a függetlenséget, a viselkedésében sok önállóságot, magabiztosságot, teljesíteni akarást mutat. Általában a sajátos nevelési igényű gyermekeknél sokkal nehezebb az önállóság kivívása. Nagyothalló gyermekek esetében elsősorban a nyelvi hátrányok akadályozzák a szociális kapcsolatok önálló alakítását, de gyakori jelenség az aggályoskodó szülő túlzott óvása is.

Fennáll a veszély, hogy a szülők által feltételezett képességihiány végül valódi képességihiánnyá válik. A szülőknek és a befogadó környezetnek nagyon sok türelemre van szüksége ahhoz, hogy megértsék a hallássérült gyermekkel, hogy a különböző helyzetekben mit várnak el tőle. Mivel ők nehezebben értelmezik a saját viselkedésükre adott reakciókat, énképük is pontatlanabb.

A szociális viselkedésminták elsajátításában az integráltan tanuló nagyothalló gyermekek számára több lehetőség adódik. A veszély abban áll, hogy kapnak-e mindenre érthető magyarázatot, tudnak-e fesztelenül viselkedni, nyitottan és bizalommal kezdeményezni. Ez a halló társaknál is felmerülő probléma, és valójában a gyermek személyiségvonásai a döntőek, nem a hallássérülés. A bentlakásos intézményben tanuló-nevelkedő nagyothalló gyermekek lényegesen zártabb világban élik meg szociális kompetenciáik és a környezethez való alkalmazkodási képességeik fejlődését, de könnyebben találnak barátokat, több a közös játéklehetőségük. Az iskolai élet, a szünetekben zajló beszélgetések, viccelődések, udvarlások nagyon fontos élmények a szociális értékek kialakulásában.

4.5 A serdülőkorú nagyothalló gyermek szociális érettsége a középiskolai integráció előtt

Arra vonatkozóan, hogy az integrációban felnőtt nagyothallók milyen szociális nehézségekkel küzdenek, illetve van-e még egyáltalán ezzel kapcsolatos problémájuk, csak kevés adatunk van. Arról azonban, hogy miként éli meg a hallássérült gyermek a rá váró középiskolai beilleszkedést, már többet tudunk.

A tanév végén készítettünk egy felmérést végzős diákjainkkal. Az interjú kérdéseit dr. Zsoldos Mártától, az ELTE BGGYFK Hallássérültek Pedagógiája tanszékvezetőjétől kaptuk.

A kérdéscsoportok több olyan szociális beilleszkedést érintő problémát tárnak fel, amely a hallássérültekre jellemző. Hogyan éli meg a serdülő saját hallási fogyatékoságát? Tisztában van-e annak okával, súlyosságával, a hallókészülék-viselés fontosságával? Milyennek tartja családjáé attitűdjét, hogyan viszonyulnak hallássérüléséhez testvérei, környezete, segítik-e őt? Mivel szereti tölteni a szabadidejét? Kikkel? Hallókkal vagy inkább hallássérültekkel? Milyenek a kapcsolatai, és milyen kapcsolatokra vágyik? Hogyan vélekedik a családalapításról? Miben látja az akadályozottságot? Milyen beilleszkedési nehézségei vannak? Hogyan vélekedik a fogyatékosokkal kapcsolatos konfliktusokról?

A kérdésekre adott válaszok elemzése folytán az első tapasztalatok szerint nem a hallássérülés súlyossági foka határozza meg szociális komfortérzését, hanem a családi háttér hatásai, a személyiségjegyek (extrovertált, introvertált) és a hallássérülés kóroki tényezői (familiáris eredet, halló családi környezet).

5. A hallássérülés következményeként megjelenő szociális fejlődési jellegzetességek fejlődés-lélektani megközelítésben

„A közösségbe való beilleszkedés vagy az ahhoz való alkalmazkodás olyan elengedhetetlen feltételnek tűnik, amelynek előzetes teljesülése nélkül az egyén nem juthat el a boldogsághoz...” (Sigmund Freud)

A szocializáció az a folyamat, amelyben a gyerekek társadalmuk normáit, értékeit, ismereteit, a környezetükhöz való tartozást és alkalmazkodást sajátítják el. A társas fejlődés másik oldala, a személyiségalakulás során minden egyes gyermeknek kialakul saját egyéni érzésvilága és viselkedése, amelyre a különböző körülményekre reagál.

5.1 A kisgyermekkor

A nagyothalló kisgyermek az óvodába kerüléskor különböző, de minden esetben akadályozott nyelvi állapottal érkezik. Aktív szókinccsük sokszor csak néhány szóból áll, amellyel közvetlen környezetük tárgyait vagy legfontosabb szükségleteiket fejezik ki. A kapcsolatkeresés inkább metakommunikáció útján, gesztusokkal történik. Személyiségfejlődésükben nagyok a különbségek. Néhány gyerek aktív, impulzív, sok esetben agresszív, mások szorongva, ijedten, magányosan üldögélnek. A közös játék során sem oldódnak könnyen a kezdeti feszültségek.

Nehézségeket jelent számukra az identifikáció fejlődése, hiszen nem tudják környezetük hangjait megkülönböztetni, a beszéd érzelem- és indulatkifejező mivoltát felismerni. A mintát számukra a mozgás, a metakommunikáció, a felnőttek viselkedése és a feléjük irányított gesztusok jelentik. A hang, a beszéd, annak prozódiaja csak fokozatosan kapcsolódik be szociális kompetenciájuk fejlődésébe.

Hallássérült gyermekeknél az önszabályozás képességének fejlődése is nehezített, sajátos módon megy végbe. Nincsenek tisztában a szavak jelentésével, nem alakul ki a verbalitáshoz kötött fogalmi gondolkodás, az absztrahálás képessége. Gondolkodás módjuk merev, konkrét szituációkhoz kötött. Szociális és környezeti kompetenciájuk fejlesztése cselekedtetéssel, élethelyzetek megelevenítésével, eljátszásával, képes történetekben való megoldáskereséssel folyik. Nézzünk csak egy egyszerű példát: „Fogadj szót!” Mit jelent ez egy hallássérült gyerek számára? Nem ért semmit ebből a felszólításból – konkrét bemutatás és választási lehetőség, a megfelelő viselkedésminta jutalmazása adhat módot a megértésre.

A hallássérült gyermek önértékelése sem felel meg általában a realitásnak. Önmaga alulértékelése a gyakoribb, de sokszor bizarr felülértékeléssel is találkozunk. Éppen ezért már a lehető legkisebb kortól rajzos formában folyik az önjellemzés, kezdetben a külső, majd fokozatosan a belső tulajdonságok megjelenítésével. Ehhez társulnak a nyelvi kifejezések, a társak bevonása önmaguk és mások értékelésére. Tudni kell, hogy mindez hosszadalmas, nehéz folyamat, sok empátiát, kreativitást kíván a pedagógustól, de nagy hasznára válhat az ép társaknak is önmaguk megismerésében.

Az önkontroll kialakulásának alapja az a képesség, hogy gátolni tudjuk kezdeti indulatainkat és vágyainkat annak érdekében, hogy megteremtjük a leghelyénvalóbb viselkedés lehetőségét. Ehhez a hallássérült kisgyermeket rá kell vezetni arra, hogy mit jelent a mozgás, az érzelmek, a választások gátlása. Mindez csakis cselekvések, minták, képek, rajzok segítségével működik, miközben a fogalmak lassan, de kezdenek beépülni.

Az agresszió a társas viselkedés velejárója, amely hallássérült gyermekek esetében gyakran intenzíven jelentkezik. Oka általában az értetlenségből fakadó kompetenciahiány, a szorongás kompenzálása, a nem megfelelő viselkedésminta követése, az erőforrásokért folyó harc. Kordában tartása sok játékos történet feldolgozásával, képi megjelenítésével, gondolkodtató gyakorlatsorokkal, valamint a szerepjátékok során a nem agresszív viselkedés jutalmazásával érhető el.

A proszociális viselkedés a társas interakciók során fejlődik, és már csecsemőkorban különböző megjelenési formái figyelhetők meg. A proszociális viselkedés alapja az empátia, az a képesség, hogy mások érzéseit magunkévá tegyük, vagyis a beleélés képessége. Proszociális viselkedés az önzetlenség, az együttműködés, a segítségnyújtás. Amikor az óvodás kedvenc játékát kínálja a barátjának, mert az szomorú valamiért, proszociális viselkedésmintát gyakorol.

Hallássérült gyermekeknél is kialakulnak ezek a minták, feltétele természetesen a társakhoz, közösséghez való tartozás. Mindaddig, amíg elsősorban érzésről van szó, a nagyothalló kisgyermek is megfelelően reagál. Későbbi életkorban, amikor már az értésnek lesz meghatározó szerepe egy bonyolultabb probléma során, a hallássérült csak rávezetéssel jut el a viselkedésminta megválasztásáig. Ahhoz, hogy megértsék a társas helyzeteket és a konfliktusok lényegét, jelenetek ábrázolására, az események sorrendjének, ok-okozati összefüggéseinek felfedezésére, majd az érzelmek nonverbális kinyilvánítására van szükség. A nyelvi megerősítés ezután következik szóbeli és írásos formában.

Kisgyermekkor végére a nagyothalló gyerekek általában eljutnak oda, hogy megtalálják helyüket környezetükben, az alapvető élethelyzetekben feltalálják magukat, hogy meg tudjanak felelni az alapkövetelményeknek. Szociális kompetenciájuk a társas és csoportos együttműködés, az önállóság, az alkalmazkodás, az öntudatosság, az életkoruknak megfelelő feladattudat, a proszociális viselkedés és a barátságosság kezdeti képességét mutatják. Minden hallássérült kisgyermek egyéni eltéréseket mutat a szociális kompetenciák fejlettsége terén, és ezek az eltérések sokkal hangsúlyosabban jelentkeznek, mint a halló gyermekek esetében. Az egyre gyakrabban megjelenő adaptációs-szocializációs zavarok a gyenge szociokulturális, családi háttérnek, illetve az egyre magasabb számban megjelenő társulási zavaroknak tudható be. Ezekben az esetekben az integráció lehetősége csaknem kizárt, de bizonyosan megkérdőjelezhető.

5.2 Az iskoláskor

Nagy változást hoz a gyermekek életében nemcsak a kognitív és biológiai funkciók fejlődése, hanem a szociális, életviteli, környezeti kompetenciák fejlődése terén is. A gyermekek egyre több időt töltenek kortársaikkal, ugyanakkor egyre több szabálynak kell megfelelniük az iskolában töltött időszakokban. Az iskoláskor egyik központi kérdése: hogyan tanulják meg a gyerekek, hogy társas viszonyait önmaguk szabályozzák? A szerepjátékokat egyre inkább a szabályjátékok váltják fel. A nagyothalló gyermekek esetében ez a lépcsőfok nem következhet be ily módon, hiszen az élethelyzetek megértéséhez továbbra is szükségesek a szerepjátékok, amelyek során fokozatosan épülnek be a szabályok. A játék spontán módon számtalan fontos erkölcsi fejlődést és magatartásformát segítő készséget alapoz meg.

A szociális kompetencia fejlődése során a gyermekeknek számos sajátos jellegű és tartalmú szabályrendszert kell megérteniük. Ezek az erkölcsi szabályok (testi, lelki bántás, becsület, proszociális viselkedés), a társadalmi konvenciók (iskolai szabályok, megszólítási formák, nemi szerepek, megjelenés, etikett), személyes szabályok (higiénia, társas, gazdasági elvárások).

A hallássérült számára a szabálytípusok közti különbségek megértése is igen nagy gondot okoz, nem beszélve maguknak a szabályoknak tartalmi feldolgozásáról. Gondoljunk csak a megszólítási formákra! Tegezés vagy önözés? Micsoda nyelvi elvárásoknak kell megfelelni e téren!

A gyermekek közti kapcsolatok is megváltoznak, hiszen egyre több időt töltenek együtt. Meg kell tanulniuk, hogy a szociális csoporton belül miként alakítsanak ki helyet önmaguk számára. Ehhez meg kell tanulniuk, hogy mások nézőpontját, a társas szabályokat hogyan méltányolják, el kell fogadniuk, hogy nem mindenki kedveli őket, meg kell tanulniuk kivívni rangjukat a csoporton belül, és kezelniük kell a konfliktusokat. Nagyon nagy kihívások egy kisiskolás számára.

Ezáltal megváltozik az ÉN dimenziója, és belép az ÉN és a MÁSIK mint az együttműködés szereplői.

A nagyothalló gyermeknek nagyon sok támogatásra, konkrét mentális, emocionális és kommunikációs megsegítésre van szüksége ahhoz, hogy ezeken a fejlődési szakaszokon sikeresen túljusson. Az integráltan, többségi iskolában tanuló hallássérülteknek számos akadályt kell leküzdeniük, és nagy kihívásoknak kell megfelelniük ahhoz, hogy megtalálják helyüket a közösségben. Ehhez szükséges az őket támogató, befogadó légkör megteremtése.

A barátság és a társas kompetenciák fejlődése is ezt a kort jellemzi, amelynek fő kritériumai a közös tevékenység, a kommunikáció világossága, az információcsere, a konfliktusok feloldása, a kölcsönösség. A nagyothalló gyermeknek nagy nehézséget okoz az érzések, gondolatok szavakba öntése, a helyzetek oly módon való tisztázása, hogy azokat a halló társak megértsék és elfogadják. Itt jelentkezik a kölcsönösség, a pozitívumokra pozitív módon való reagálás. A hitelesség bizonyítása a hallássérült részéről szintén nagyon nehéz, hiszen ő a magas szintű verbális kifejezésmód helyett inkább viselkedésmintáinak bevalásával ér el eredményt a baráti kapcsolatok kialakítása terén. Ugyanez vonatkozik a nemek közti kapcsolatok fejlődésére, a fiú-leány barátságok kialakulására.

5.3 A serdülőkor

A serdülőkor óriási változásokat jelent az önmagukról, személyes kapcsolataikról és a társadalomról való gondolkodásban. Az eddig szerzett viselkedésminták újjászerveződnek, más új szerepek kerülnek előtérbe. A barátság, szerelem, a szexualitás azok a fő motívumok, amelyek ezt a kort jellemzik. A gyermekkorban megszerzett képességek további fejlődésen mennek keresztül. A tudatosság a kapcsolatokban, az önértékelés, a rugalmasság, mások elfogadása és az önfogadás mind újra értékelendő szociális jegyek.

Megjelenik az eddig kevésbé ismert labilitás érzése, a szorongás, amelyeknek felismerése és kezelése újabb képességeket igényel.

A társadalmi elvárásoknak való megfeleléshez a szociális érzékenység, a felelősségtudat, a konfliktuskezelő képesség, a döntési képesség és még számos más képesség elsajátítására van szükség ebben az időszakban.

A nagyothalló serdülő számára – ha megérti a körülötte zajló folyamatokat és a felé irányuló elvárásokat –, szinte erőn felüli a sok kihívás. Mivel a korral járó elbizonytalanodás jóval súlyosabban érezhető, fontos, hogy legyen, akivel őszintén meg tudja osztani problémáit, tudjon beszélgetni. A legtöbb nagyothalló serdülőnek erre nincs otthon lehetősége. A diákotthonban, szegregált körülmények között nevelkedő hallássérült gyermekeknek segítők lehet a körültekintően irányító nevelőtanárok, kompenzálva ezzel az otthoni hiányosságokat.

Hallássérülteknél a reális önkép sokszor torzul, vigyáznunk kell, hogy a serdülő ne sérüljön, hiszen lépten-nyomon érhetik elutasítások, kudarcok.

A kapcsolatteremtésben a hallássérültek éppúgy nagyon különbözőek, mint a hallók. Ezért néhányuknál hiányérzet alakul ki a társas kapcsolatok építése, ápolása terén, aminek következtében óriási a jelentősége az utógondozásnak, a nyomon követésnek, a pszichés támogatásnak.

A hallássérült számára az érintésnek, a testi közelségnek, az illatoknak, a külső jegyeknek általában sokkal nagyobb a jelentősége, mint halló kortársaiknak. Rá kell vezetni őket a kellő visszafogottságra, önuralomra, ugyanakkor bátorítani is kell a nyitottságra, a kezdeményezésre.

A társadalmi kérdésekben, valamint az etikai vonatkozású képességek fejlesztésében is szemléletes, jól érzékelhető támpontokra van szüksége a nagyothalló serdülőnek. Sok beszélgetéssel, a médiából szerzett információk szűrésével és feldolgozásával, az élethelyzetek kihasználásával hozhatjuk közelebb a morális, erkölcsi értékek megértését.

6. A képességfejlesztés részterületei alapfokon (1–6. évfolyam); elvárható és el nem várható teljesítmények

Az alapfok első szakaszában az iskola feladata az egész személyiség fejlesztése. Ehhez tartozik a testi, egészségnevelési és környezeti nevelési program fejlesztési hatásainak érvényesítése is. A nagyothalló gyermek nevelésénél a szülő gyakran kér segítséget nevelési problémáinak megoldásában. A többirányú kapcsolatok segítenek a viselkedési, az életviteli problémák rendezésében. Tudniuk kell a felnőtteknek, hogy életük, az életvitelükkel kapcsolatos minden tevékenységük a gyermek előtt mintaként jelenik meg. Ezekből a mintákból válogat, és annak alapján alkalmaz viszonyulásokat, viselkedéseket, szokásokat, konfliktuskezelő taktikákat. A felnőttek élete, példája a nagyothalló gyermeknek különösen követendő minta, mert kevés tapasztalattal rendelkezik, nem érti mások életében a történetek

előzményeit, nem tudja követni a következményeket, de a szülő, bizonyos mértékben a pedagógus élete követhető, és segítséggel megérthető számára.

Ezek a hatások érvényesülnek a szabadidő eltöltésére szervezett programokban is. Az a gyermek, aki kisgyermekkorától kezdve szabadidejét szabadban, jó levegőn, egészséges testmozgással tölti, mintát kap az ésszerű és egészséges szabadidő-eltöltési módok lehetőségeire.

A táplálkozási szokások is a gyermekkorban alapozódnak meg. A szülő példája, a gyümölcs-, zöldségfogyasztással kapcsolatos szokások, a kedvenc ételek mind-mind követendő példáulul szolgálnak a nagyothalló gyermek számára.

6.1 „A” típusú programcsomag

6.1.1 Első évfolyam

A javasolt tevékenységek közül az első osztályos hallássérült gyermek a beszélgetéseknek nem lehet aktív részese, még akkor sem, ha egyébként természete nyitott, kommunikációs késztetése megfelelő. Még nincs a verbális kommunikáció olyan fejlettségi fokán, hogy a modulokban megjelenő témákkal kapcsolatban tényeket, emlékeket, elképzeléseket közöljön. Ezt a feladatot a jobban beszélő nagyothalló gyermek a kérdezőkártyák adta segítséggel (Mi? Mit? Miért?) meg tudja oldani, de el kell fogadni a rövid, esetleg szerkezetileg hibás megoldásokat is. Ha még ezen feladatok megoldása is nehézséget okoz, a rajzos kérdésekre rajzos válasz adásával kell megelégedni, ami igen eredeti megoldásokat takar, és alkalmas arra, hogy a nagyothalló gyermek is megmutassa ismereteit, tapasztalatait. A családi kapcsolatokhoz köthető érzelmek, emlékek megjeleníthetők színes lapokkal, képekkel, pantomimikai epizódok beiktatásával. A nagyothalló gyermek saját testének, testrészeinek megismerésével, formájának, színének tudatosításával felfedezi testét, meglátja magában a szépet, az érdekeset („olyan a szemem, mint a mandula”), ezzel pozitív énkép alakulhat ki magáról.

Nehéz feladat elé állítjuk a nagyothalló gyermeket akkor is, amikor szituációs játékban szerepet adunk neki. Ezeket a tevékenységeket csak bizonyos megfigyelési idő után, a gyermek saját kérésére lehet kiosztani. A szituációk helyes értelmezése, az ahhoz alkalmazkodó szöveg szerkesztése és előadása nem oldható meg, de ahol a mozgás, a mimika, a gesztusok sokat mondanak a cselekményről, a jellemekről, azok jól eljátszhatók és örömszerzők lesznek számára.

A nagyothalló gyermek személyes életrajzának megismeréséhez a szülő segítők munkája szükséges. A kapott emlékekből („első kiscipóm”), fényképekből felépítheti élettörténetét, kiállíthatja azt, megmutathatja társainak. Eközben megtanul mások kérésére figyelni, azt észben tartva a lehető legjobb tudása alapján megválaszolni. A régi fényképekkel, holmikkal való foglalatosságok kérdéseket vetnek fel benne, tapasztalatokat szerez a pici baba és saját életviteli szokásairól, megtudakolja a változás okait, előnyeit, hátrányait.

Az egészség

A befelé figyelés, a saját szervezetben lezajló folyamatok nehezen tetten érhetők és ezért megfogalmazásuk, tudatosításuk nehéz feladat elé állítja a gyermeket, a szülőt és a pedagógust is. A test mozgásai (bélmozgások) ijedelemmel töltik el a gyermeket, és az a képzet alakul ki benne, hogy gép mozog odabent. Ki nem mondható szorongással tölti el a tudat, hogy elromolhat valami, mint azt számtalanszor látta a porszívóval kapcsolatban. Ezért érdemes már ezen a szinten is tudatosítani a nagyothalló gyermekben, hogy mennyit tehet egészsége megőrzése érdekében. Ezeket az ismereteket ő nagyon jól megjegyzi, mert fontos számára, hogy erős, egészséges legyen. A testi folyamatok figyelése, egyes jelekből következtetések levonása fontos a gyermek számára, mert akkor nem izgul annyira magáért, szüleiért.

Nagyon hasznos, ha a nagyothalló gyermek a kooperatív tanulásszervezési forma keretében vitában tud részt venni, mert ezzel számos tévhitet, téves következtetést megtagyálhat, és változtathatja

véleményét az új ismeretek hatására. A beteglátogatással, a betegségekről való alapvető ismeretek megszerzésével fejlődik empátiás készsége, segítőkészsége.

Szülőföldünk

A modulokban felvett témakörök alkalmasak a nagyothalló gyermek lakóhellyel kapcsolatos tapasztalatainak bővítésére, az időben, a környezetben való tájékozódási képesség fejlesztésére. Ha egy helyzetben, helyen jól tájékozódik a nagyothalló gyermek, kivívhatja társai csodálatát, és mindezt annak köszönheti, hogy jó a vizuális emlékezete és figyelme. Ezekben a helyzetekben a nagyothalló gyermek által megoldott problémák segítik véleményének elfogadását, ezzel hitelességét erősítik.

A javasolt tevékenységek között a felnőttektől való adatgyűjtés feladatát nem tudja megoldani a nagyothalló első osztályos gyermek, mert verbális kifejezőképessége nem alakult ki még megfelelő szinten. Tárgyi emlékek gyűjtésével, azok rendezésével, feliratozásával segíthet a nagyothalló gyermek a közös munkában.

A fejlesztési feladatok közül a múlt és a régmúlt eseményeinek, történéseinek felidézése, rögzítése nehéz, mert a nagyothalló gyermek nem hallott mesélni régi történeteket, olvasmányélményeket, ezért nem tudja emlékekhez kötni a régmúlt eseményeit. A dramatikus játékok eszköztára azonban alkalmas a kor megidézésére az ételek, a kosztümök, a díszlet képének hangulatának megjelenítésével. A régi korok, emberek életének eseményei az időfogalmat tartalommal töltik meg. Ezek alkalmasak arra is, hogy az identitástudat alapjait képezzék.

Élőlények körülöttünk

A javasolt tevékenységek a nagyothalló gyermekek képességeinek megfelelnek, a szóbeli megfogalmazások kivételével. A gyerekek a tevékenységek során tapasztalatokat szereznek, azok és ismereteik birtokában döntéseket hoznak, döntéseiket megindokolják, a feladatot megoldják. A csoportos prezentációk lehetőséget adnak az együttműködésre és a csoporttudat fejlesztésére. A csoporton belüli egyéni munkavégzés során a nagyothalló gyermeknek lehetősége van ellenőrizni feladatmegoldását és korrigálni esetleges hibáit. A társtanítás eszközeinek segítségével a nagyothalló gyermek számot adhat egyes témákban való kiemelkedő ismereteiről, tudásáról.

Tárgyak és anyagok körülöttünk

A környezettel kapcsolatos attitűdök formálásához és a környezettudatos magatartás alapjainak építéséhez nagyon alkalmasak a célok és azok megvalósulását segítő modulok.

A tevékenységek sorában a hulladékkezeléssel és a környezet állapotával kapcsolatos következtetések levonása nehéz a nagyothalló gyermeknek. A hulladékkezelés az otthoni viselkedésminták követését feltételezi, mert az a kisgyermek, aki látta – ha nem is magyarázták el neki –, hogy anyja az utcán hosszan viszi a maszatos fagyalttölcsért, és csak a szemétkébe dobja ki, nem fogja szemeteléssel szennyezni környezetét. Az érzékelőjátékkal megoldott tapasztalatszerzés csak akkor vonzó a nagyothalló gyermeknek, ha úgy érzi, hogy nem lesz kitéve kellemetlen hatásoknak (szúrós szag, forró tárgy, kellemetlenül erős fény, túl magas hang).

Emberek között

A modulok felépítése és tartalma nem sérti a nagyothalló gyermek érzékenységét.

A tevékenységek között alkalmazott interjú formájú beszélgetés a nagyothalló gyermeknél nem alkalmazható, mert ismeretei még nincsenek olyan szinten a témáról, hogy kérdéseket tudjon feltenni. Megoldhatóbb lenne, ha a nagyothalló gyermek társai képes beszámolója során szerezne ismereteket, és fokozatosan kapcsolódna be ezekbe a munkákba. A nagyothalló gyermek élményből fakadó elbeszéléseit segíteni kell megfogalmazni, a helyesen megfogalmazott gondolatot el kell vele ismételtetni úgy, hogy képes, rajzos, videofilmes támogatással a fogalmak értelmét tisztázzuk. Ugyancsak nehezített a felnőttek és idősek napi ritmusáról való beszélgetés. Ezeket a témákat tapintattal kell megköze-

líteni, mivel a nagyothalló gyermek kifejezőképességének korlátai erre őt még nem teszik alkalmassá. Szívesen játszik el az életből elesett jeleneteket, már örömmel vesz részt a csoportmunkában, és gondolatait, ismereteit jól fordítja a vizuális nyelvre (rajz).

6.1.2 Második évfolyam

Az első évfolyamban már érintett, a téma ismeretének elmélyítését és kiterjesztését szolgáló modulok az anyag koncentrikus bővülését eredményezik, aminek az a pedagógiai haszna, hogy a nagyothalló gyermek támaszkodhat előző ismereteire. Ennek során előveheti a múlt évben készített rajzos, képes beszélgetőfüzetét („Gyere, beszéljünk”, „Beszéljünk meg”), felelevenítheti az ott szerzett ismereteket, élményeket, és ráhangolódik a munkára. A beszélgetéseket rögzítő füzetek nagyon érdekesek, ha témánként tartalmazzák a különböző osztályfokon tapasztaltakat, tevékenységeket, gondolatvázlatokat, kis prezentációkat. De egy-egy füzetet lehet évfolyamonként is vezetni, az egymást követő témák feldolgoásaival.

Otthon és iskola

A modul tevékenységei alkalmasak a nagyothalló gyermek érdeklődésének felkeltésére és ismereteinek bővítésére. A tanulási szokásokról való beszélgetések során a nagyothalló gyermek mintát kaphat a különböző tanulási technikák egyéni alkalmazásának lehetőségeiről. A tanulással kapcsolatos tapasztalatait képes – „Útmutató hozzám” – beszámolóban rögzítheti, a tanulási képességek terén megtett útját követheti, régebbi, esetleg helytelen vagy eredménytelen szokásait korigálva. (Hason fekvő tanulók – már szeretek az íróasztalomnál ülve tanulni.)

Egészséges fiúk és lányok

Az egészség és a betegség témáját körüljárva a nagyothalló gyermeknek alkalma van arra, hogy újabb ismeretei folytán jobban megismerje önmagát, teste működését. A beszélgetések során felvetődött esetek megismerésével tapasztalatokat szerez az egészséges életmód és a betegségek elkerülése közötti kapcsolatokról, a betegség során alkalmazott viselkedési szabályokról. Ennek következtében ha a szülő, a pedagógus, az orvos felé bizalommal fordul, tanácsait megfogadja, tapasztalhatja, hogy elkerüli a nagyobb bajt, és egészsége hamarosan helyreáll. Megismeri a betegségek alapvető okait, elfogadja a segítséget, és türelmesen tűri a beavatkozásokat, önfegyelme nő. A kezelések tűréseivel kapcsolatosan tudatosíthatjuk a nagyothalló gyermekben, hogy ha nem figyel a beavatkozást (behunyt szemmel egy jól ismert kedves versét mondogatja), eltereli a figyelmét, és a kezelési idő is gyorsabban telik.

A nagyothalló gyermeknek azon tevékenységei, amelyek a tapasztalatokról és a filmélményekről való beszámolást célozzák, korlátozott szóincse és kifejezőképessége miatt nem eredményesek. Ezen feladatokat egyéni fejlesztés keretében lehet megoldani. A tapasztalt és látott dolgok képes feldolgozása segíti a nagyothalló gyermeket abban, hogy az események vonulatát (térben és időben) ábrázolja, és így könnyebben rögzítse, adott esetben felidézze azokat.

A nagyothalló gyermek kényesen ügyel az egészségére, és megfogad minden tanácsot, amely azt célozza, hogy erős, okos és szép legyen. Így a meggyőzés eszközeivel (képek a befeketedett tüdőről) elérhetjük, hogy a káros szokásokat elutasítja. Azonban figyelembe kell venni, hogy a gyermektársaságban a befogadás, a csoporthoz tartozás vágya legyőzheti meggyőződését, és megkóstolhat káros anyagokat társai biztatására. A második nagyothalló kisgyermek még nincs kellően felvértezve az ilyen hatások ellen, ezért a szülőnek, pedagógusnak figyelnie kell a gyermek barátkozási szokásait, barátaival való viselkedését is.

Lakóhely, szülőföld

A modulok témája, felépítése alkalmas a nagyothalló gyermek élményszerű ismeretszerzésére, a problémamegoldó és kritikai gondolkodás fejlesztésére is. A gyakorlatok során tapasztalatokat szerez az eredményesen alkalmazható viselkedésmintákból, választási lehetőségeinek mérlegelésével döntési képessége fejlődik, megtanul cselekedeteiért felelősséget vállalni.

A tevékenységek sorában a mások és a társak meghallgatásának képessége a nagyothalló gyermeknél nehezen alakul ki, mert megszokta, hogy ha valamit mondani akar, be akar kapcsolódni egy beszélgetésbe, szülei, fejlesztői annyira örülnek a verbális megnyilvánulásnak, hogy elsőbbséget biztosítanak mondanivalójának. A szólás sorrendjének megállapításához a beszélgetőkorong alkalmazása igen eredményes, amennyiben a beszélgetőkör (általában a tanulósszervezés négy személyt tart ideálisnak) minden tagja korongjának az asztal közepére helyezésével nevez be a megszólalási sorba.

A nagyothalló gyermek a tanult illemszabályokat, viselkedési szabályokat készségesen alkalmazza, csak arra kell vigyáznia a szülőnek, nagyszülőnek, hogy ezeket a hatásokat ne rontsa kíméletből. (Szegénykémnek olyan nehéz a táskája, üljön csak!) Az utazások tervezésébe, a költségvetési döntésekbe be kell vonni a gyermeket. Ennek folyamatát a közös, többnapos iskolai csoportos utazások (erdei iskola) tervezésével, szervezésével való tapasztalatokkal kezdheti meg. Érdemes képes szószedetet tartalmazó listát készítenie, a tervezés során azt többször módosítani, és egyedül pakolnia. A felnőtt gondoskodó figyelme arra terjedjen ki, hogy tartalék holmik beszerzésével a legfontosabb, be nem pakolt holmit pótolni tudja (fogkefe, fontos tisztálkodó szerek). Más, nélkülözhető holmit a gondatlan gyermeknek nélkülöznie kell, amivel tapasztalnia kell a pontosság és a gondosság hiányának következményeit.

Életünk az élővilágban

Az élővilággal kapcsolatos ismeretek bővítése és a környezettudatos magatartás jelentőségének tudatosítása hat a nagyothalló gyermekek kognitív funkcióinak fejlesztésére. Fejlődik a véleményalkotásban és a vitakészségben tanúsított jártassága is.

A növényekkel, az állatokkal kapcsolatos ismereteit a nagyothalló gyermek legeredményesebben a tevékenység során szerzett, saját tapasztalataiból merített ismereteivel szerzi. A pedagógusnak ügyelnie kell arra, hogy az ötletek, a kreatív megoldások kivitelezése előtt a csoport, közösség vitassa meg annak várható hatásait, következményeit, és csak akkor döntsenek a próba felől, ha az nem okoz visszafordíthatatlan kárt az élőlény életében. (Dönthet a csoport az élőlény ételének megválasztásában, de alapvető táplálkozási sajátosságait nem változtathatja meg. Pl.: Adhat a nyúlnak friss fűvet vagy száraz szénát vízzel, de nem adhat csirkecsontot.)

A természet alkotásainak megfigyelését (homokdűne) nem követheti rombolás, a természetes anyagokkal való ismerkedést nem követheti gyűjtés. A megvizsgált, megnézett anyagok fényképfelvételeit, a tevékenység videofelvételeit viszi haza a gyermek, nem a tárgyakat. A nagyothalló gyermeknek ez különösen nehéz, mert mindent, amit megismert, szeret begyűjteni, ha aztán már nem is használja, lelőhelyét elfelejti, a hozzá kapcsolódó ismereteket nem rögzíti. Eredményesebb az ilyen alkalmakkor jegyzetfüzettel menni a helyszínre, ott jegyzetelni (rajz, magyarázószöveg), és hazaérve feleleveníteni a tevékenységeket, kiegészíteni a tudnivalókat. Ezeket a szabályokat elfogadva megalapozódik a nagyothalló gyermekben a környezettudatos viselkedés, amihez alkalmazkodva később is megvédi, óvja a természetet.

Anyu, vegyél nekem...

A tevékenységek közül a vásárlási döntéshelyzetek elemzésére alkalmas döntésfa és jövőkerék tényei és állításai szemléletessé teszik a nagyothalló gyermek számára is, hogy milyen lehetséges következményei lesznek egy vásárlással kapcsolatos döntésének. Nagyon eredményes a zsebpénz beosztásának tervezésével kapcsolatos, a csoport, majd a közösség által listázott ötletroham elemei-

nek elemzése, érvelések a választás mellett és ellen, mert a nagyothalló gyermek szülei és környezete reakcióit ismeri fel benne, és ezzel viselkedésmintákat gyűjt, amelyeket később önálló döntéseiben érvényesíthet.

A véleményalkotás és a szerepek megélése folyamatában a nagyothalló gyermekben a belső kontroll működni kezd, viselkedését befolyásolja azáltal, hogy a másik ember szempontjait figyelembe véve módosítja álláspontját, esetleg késlelteti vágyai teljesülését.

Emberek, szokások a Földön

A modul alkalmas arra, hogy a nagyothalló gyermek eddig megszerzett tudását, elképzeléseit a Földről mint lakóhelyünkről kiterjessze, módosítsa, integrálja. Ezzel új tudást konstruál magának, jobban megérti az embereket, gazdasági és életkörülményeiket.

A nagyothallók által jól felfogható és szemléletes a nem nemzeti ünnepek megünneplési módjainak megismerésére a projektnap. A projekt ismeretanyagához való anyaggyűjtés, a projektnap tervezése, szervezése, lebonyolítása és feldolgozása során a nagyothalló gyermek számára érthető lesz az ünnep alap gondolata és az ünneplési módok ország és etnikum szerinti változatossága. Élményközpontú tanuláshoz alkotó kíváncsiságával és együttműködési képességének fejlesztésével járul hozzá.

Évszakok és változások

Az időjárással kapcsolatos tapasztalatok gyűjtése során a nagyothalló gyermek kifejezheti érzéseit és érzéleteit képes, rajzos formában, vagy a színek világának kreatív alkalmazásával. Ezzel az időjárással és az évszakokkal kapcsolatos intellektuális tudását bővíti érzelmi életének kifejezéseivel. Mindezek segítik a nagyothalló gyermek belső harmóniájának kiépülését, a természeti környezetben való eligazodást és a helyes viselkedési módok önálló megválasztását.

A természet változásaihoz való alkalmazkodás során a tevékenységek között megismeri a régi fűtési módokat, beszélgethetnek ezeknek a természetre és a környezetre gyakorolt hatásairól. A gyakorlatokon megismert és válogatott textilek megnevezései, hordási tulajdonságaik elemzése során a nagyothalló gyermek intellektuális tudása bővül. A tapintási, bőrérzékelési tapasztalatok kitérítik a gyermeknek az ismeretek befogadását és bevéését segítő lehetőségeit. Ezzel a nagyothalló gyermeknél a megszokás korlátait meghaladó gondolkodási képessége fejlődik, ami segíti a gondolkodásának rigiditásában megfigyelhető sajátosságok hatásainak mérséklését.

6.1.3 Ötödik évfolyam

Az ötödik évfolyamon kialakult osztályközösség gyakran teljesen más összetételű, mint az eddig megszokott (8 osztályos gimnázium, speciális osztályok kialakítása), ezért a közösség normái, a megszokott munkakapcsolatok helyett újakat kell kiépíteni. Az új összetétel megváltoztatja a csoportmunkában megszokott munkamegosztási felállásokat, ami azért előnyös, mert a nagyothalló gyermeknek is lehetősége van új, fejlettségének és változó egyéniségének megfelelőbb szerepet vállalni. Nagyon gyakran ekkor kerül a közösségbe új tagként a nagyothalló gyermek, aki eddig esetleg szegregált körülmények között tanult, és most érte el fejlettségének azt a fokát, amikor a szülő és a pedagógus megkísérelte az integrált oktatásba való beillesztését és befogadását. A befogadó csoportnak érzékenynek kell lennie a nagyothalló gyermek befogadásával járó kommunikációs problémák kezelésében, mert a sikeres befogadás és a gyermek életútja nagymértékben hozzáállásuktól függ. A 12 éves gyermekek egyébként is már más viselkedési formák szerint szervezik életüket. Életkori sajátosságaik következtében is sokat változtak testileg, tehát másként látják magukat, törekednek a tökéletességre és arra, hogy elfogadják más közösségek is őket. A testi sajátosságok mellett a kognitív funkciók minőségében is változások következnek be. Nyitottabbakká, de ugyanakkor lelkiileg sérülékenyebbé válnak, ezért bizonyos témákat nem lehet velük olyan nagy közösségben megtárgyalni, mint eddig.

Kooperációban ilyenkor teret kaphat a barátok és az egymással szimpatizálók csoportjának megalkotása azért, hogy lehetőség nyíljon a közös megbeszélésre a problémák elemzésénél.

Étkezés, mozgás, életmód. Felnőtté válás – szervezetünk

A javasolt tevékenységek alkalmasak a nagyothalló gyermek ismereteinek bővítésére. A döntések és az elvégzett munka felelőssége segíti az együttműködési készség fejlesztését.

Az ötödikes gyermek érdeklődéssel fordul a sport, a csapatjáték, a mozgás felé. A sportoló közösségbe való beilleszkedés, az új, érdekes életvitel mintái vonzóak a nagyothalló gyermeknek is. Azonban ő nem sportolhat akármit, előzőleg ki kell kérnie az audiológus tanácsát. Csak olyan sportok üzése jöhet számításba, ahol nem lényeges a hallóképesség, vagy ahol a készülék a sportolás során nem károsodik (illeszték, vezeték bepárásodása az izzadságtól, víz a készülék körül, műanyag eszközök – implantátum – elektromos kisülés következtében károsodik stb.).

A serdülőkori változások megjelenítései (rajzban, szólistázással, jellemző állításokkal, kíváncsi kérdésekkel), az összehasonlítások során felfedett változások a serdülő gyermekeket büszkeséggel töltik el, segítik saját maguk és társaik elfogadását.

Az egészséggel kapcsolatos megállapítások, a másság elfogadása, okainak, következményeinek megértése segíti a társak közötti konfliktuskezelési technikák helyes módjainak megváltoztatását, ezzel empátiás készségük fejlődését is. A nagyothalló gyermek rajzos önvallomása „Mit csinálnék, ha nem lennék nagyothalló?” „Mit tennék, ha vak lennék?” segíti konfliktusainak feldolgozását, önmaga elfogadását és elfogadtatását.

Életrend, tanulás

Az ötödik osztályban a tanulás, a tanulási tevékenység megváltozik (tantárgyak, projektek, több tanár), ezért a nagyothalló gyermeknek is új tanulási technikákat kell alkalmaznia, illetve a már megismertek készségszintű alkalmazására is szüksége van. A tanulási technikákról való beszélgetés, a tapasztalatok megosztása hasznos segítség lehet a nagyothalló gyermek tanulási tevékenységében. A személyiségtükrök és a magáról való tudás összevetésével megismerheti kiemelkedő képességeit, és azt tanulásának szolgálatába állíthatja (sajátos, bevált bevésési technikák).

Ebben a modulban van lehetősége a nagyothalló gyermeknek a kutatómunkában való aktív részvételre, tehetségéről, kiemelkedő képességéről számot adhat, és kivívhatja társai elismerését.

Közlekedés

Az ötödikes gyermeknek, aki már többnyire önállóan közlekedik, kerékpározik, szüksége van olyan kompetenciákra, amelyeknek segítségével biztonságosan kezelhet az utastársakkal és a közlekedési helyzettel kapcsolatos problémákat.

A modulokban felsorolt, a régi és új eszközök ember általi megalkotása segíti a nagyothalló gyermeket abban, hogy megsejtse, megértse az ember, a tudomány, a kreativitás és az alkotó képzelet szerepét a változásokban, a fejlődésben. A saját kerékpár gondozásának tapasztalatai hatására fejlődik kíváncsisága, problémamegoldó gondolkodása. Új kiegészítő eszközöket találhat ki a kerékpárjára, vagy fiatal feltalálók munkájának megtekintése után rájön, hogy nincs lehetetlen, mindent meg lehet csinálni, mindent meg lehet oldani, csak akarni kell. Ezzel kitágul képzelete, képes lesz erőfeszítésekre, tervez, szervez, és valóban létrehoz valami újat, érdekeset, szokatlant, figyelemfelhívót.

Fogyasztás

A téma különösen alkalmas az életvitellel kapcsolatos helyes attitűdök kialakulásának fejlesztésére, a gondolatjáték és a konkrét tevékenység következményeinek elemzésére. A nagyothalló gyermeknek is problémát okoz a reklám, a társ, a szomszéd, a barát birtokában levő holmi meglátása után nem könnyű vásárlási kedvét visszafogni. Azért is nehéz korlátoznia magát, mert a holmi haszontalanságáról nem szerez tudomást, nem veszi észre, hogy az áhított játékkal már nem játszik barátja, nem hall-

ja, hogy anyja apjával megbeszéli, milyen kár volt egyik-másik tárgyat megvenni. Különösen csábító a nagyothalló gyermek számára az olcsóbb kivitelű holmi megvásárlása, mert a pénz beosztásában, a pénz munka alapú értékének megtapasztalásában nincs gyakorlata. Erre szolgálnak a közösségben azok a beszélgetések, rajzos elemzések, amelyek a haszontalan holmokról, az elromlott gépek sorsáról és a csomagolóanyagok utóéletéről szólnak. A dramatikus játékokban eljátszott viták során belehelyezkedhet szülei szerepébe, érveket, ellenérveket találhat ki a vágyak beteljesülésének késleltetésére.

Szenvedélyek

Az ötödikes nagyothalló gyermek, akit már egyedül engednek a parkba, a játszótérre, a sportpályára, sok frusztrációs hatásnak van kitéve akkor, ha olyan társaságba kerül, ahol az ő félrevezetése, megpróbáltatásai a többiek multságára van. A szülők megtesznek mindent a negatív hatások kivédésére, de az önállósodni kívánó gyermek az intelmeket jobban elfogadja hiteles társaitól, tanáraitól. Ebben segít a modulban felvett és kidolgozott, a gyermekek egészséges életmód iránti vágyát eszközként felhasználó témák sorozata. A tevékenységek mindegyikét meg tudja oldani a nagyothalló gyermek, aki elcsábításának, elcsábulásának történetét („Egyszer szívtam cigarettát”) képregényben meg tudja eleveníteni, ezzel saját maga tevékenységét minősíti, és megelőzi, hogy az eset megismétlődjön, ettől társait is óvja. A drogok (cigaretta, kávé, ital, lágy és kemény drogok) hatásait képes, rajzos animációkkal, videofelvételekkel be tudják a gyerekek egymásnak úgy mutatni, hogy használatuk valóban elrettentő lesz.

Itthon a nagyvilágban

A nagyothalló gyermek nagyon hamar bekapcsolódik az internet használatába, amelynek segítségével tanulási tevékenységei fejlődnek. Azonban tudnia kell, hogy a számítógép virtuális világa nem pótolja a tapasztalás és a cselekvés ismeretközvetítő hatásait. Az internet adta csetelési lehetőségek segítenek a nagyothalló gyermeknek barátot, beszélgetőtársat találni, mert ezen a csatornán az embereket az érdeklődési körük hozza össze, a bonyolult beszélgetések nyelvi fordulatai nem szükségesek. Ez nagyon fontos, mert ha a kapcsolat biztonságos (nem bombát tanul meg készíteni vagy vegyszert valami „hülyeséghez”), a nagyothalló gyermek akár minden nap is elmondhatja „dióhéjban” a vele történt eseményeket, kis tanácsokat kaphat, adhat.

A természet

A téma fejlesztési céljai megfelelnek a nagyothalló gyermek életkori sajátosságainak és igen gyakran egyéni sajátosságainak is, mert ebben a korban az érdeklődés, a világ dolgainak kutatása, az új tapasztalatok befogadása, a törvények, szabályok nagyobb hatásfokú használata motivációs bázisként hat. A nagyothalló gyermek szívesen búvárkodik könyvtárakban, múzeumokban, és a látottakról, tapasztaltakról számítógépes képekkel alátámasztott rövid beszámolót adhat.

Természeti erőforrások, az energia

A tevékenységek során a nagyothalló gyermek úgy tudja közelebb hozni a jelenségeket, hogy önmagát a természet és a társadalom részeként ábrázolja. Eközben fejlődik problémaérzékenysége és környezettudatos magatartása is. Az erőforrásokkal való takarékos bánásmód technikáinak kimódolása (vízzel, tűzzel, ételekkel, ipari termékekkel, üzemanyagokkal, elektromossággal), az erről való kreatív elképzelések sokat segítenek a megfelelő viszonyulás kialakulásában. A globális problémák plakátos, poszteres feldolgozásai a „Föld napján” megrendezett kiállítás részei lehetnek, ahol a nagyothalló gyermek tárlatvezetést vállalhat, mert kedves, jól ismert témájáról ekkor már képes összefüggően, érdekesen beszélni.

6.2 „B” típusú programcsomag

Az együttműködési képesség kompetenciáinak fejlesztése, a tantárgyi integrációban megvalósuló fejlesztési célok és feladatok a tanárok sokoldalú együttműködése során valósul meg. Ez azt jelenti, hogy az együttműködő tanulás (kooperatív tanulás) eszköztanrendszerét minden kolléga alkalmazza pedagógiai eljárásai során. A tárgy és a téma adta szociális, életviteli kapcsolódásokat aktuálisan illesztik a nevelés-oktatás folyamataiba.

6.3 „C” típusú programcsomag

A nagyothalló gyermek tanórán kívüli tevékenységei, az anyaggyűjtés, az önálló tanulás, a képességek egyéni terv szerinti fejlesztése nagyon sok időt igényel. A csoportosan szervezett tevékenységekbe nem tud folyamatosan bekapcsolódni, mert képességei fejlesztése szempontjából nagyon fontosak a segítő, felzárkóztató foglalkozások. Azonban nagyon szeret együtt lenni, dolgozni társaival, és ezért gyakran elcsábul a dráma és a művészi foglalkozások felé. A munkába való aktív bekapcsolódásnál segítenie kell tanárának, aki tudja, hogy a többi gyerek hol tart a projekt tervezésében, esetleg megvalósításában. Mindenesetre a nagy, heteken át tartó, esetleg az egész évet átívelő projektekben való aktív részvétele kívánatos.

A témákat és az azokhoz kapcsolható fejlesztési lehetőségeket csak ott elemzem, ahol úgy látom, hogy a nagyothalló gyermek bevonására, a csoportmunkában való részvételére külön segítséget kell adnia a tanárnak és a társaknak. A témák nem sértik a nagyothalló gyermek érzékenységét, mert nem a téma, hanem a feldolgozás és a feldolgozás során ért hatások lehetnek bántóak, sértőek. Ezért a jól előkészített és irányított befogadás, a tanulók, valamint a tanár pozitív hozzáállása következtében a kínos és ártalmas helyzetek elkerülhetők.

A magam-érzés, benne az éntudat erősítése

A kedvenc történeteket tartalmazó téma nehézséget okozhat a nagyothalló gyermeknek, aki bármilyen érdekes történet részese is volt, azt elmesélni verbális kifejezőképességeinek korlátai miatt nem tudja. Ezért pantomimmal történetét érdekessé tudja tenni abban az esetben, ha a csoport is megismerkedik eszköztanrendszerével. A nagyothalló gyermeket ért élmények közkinccsé tételének másik eszköze a rajz, a képes feldolgozás lehet. Azonban ő abban az esetben hoz létre élvezhető és érthető alkotásokat, ha a vizuális kifejezőképesség technikai megoldásaiban olyan jártasságra tett szert, hogy nem kell külön magyaráznia azt, amit lerajzolt.

A decentralálás (a másik szempontjainak figyelembevétel) erősítése

A témák közül a helyzetértékelést és a körülmények körültekintő figyelembevételét célzó témák feldolgozásai nehezítettek a nagyothalló gyermeknél. Figyelmét ugyanis elkerülik a mellékesnek tűnő, de a helyzet szempontjából fontos momentumok, azonban azok bárki részéről való elmagyarázása már magában hordozza az értékelést – így nem érvényesülhet az önállóság. Segíthet, ha az alaphelyzettel előzetesen megismerkedik a nagyothalló gyermek (előzetesen megkapja képes, írásos formában), hogy a körülmények önálló mérlegelésére több figyelmet tudjon fordítani.

A kreativitás fejlesztése

A témák közül leginkább a szokatlan szituációk kockázatmentes kipróbálásának megvalósítása, a helyzet elképzelése okozhat gondot a nagyothalló gyermeknek. Élete során nagyon sok figyelmeztetést kapott a helyes viselkedés, a kockázatmentes életvitel megvalósításához. Akkor, amikor valamit meg lehet próbálni, valamilyen képességet próbára lehet tenni, a gyermek nem érzi, hogy itt játékról, kockázatmentes tevékenységről van szó. Ezekben a szituációkban főleg nézőként vehet részt, és a látottak hatására fokozatosan, szándéka szerint kapcsolódhat be a tevékenységbe.

Az élményszükséglet kielégítése

A tevékenységek között az újonnan szerzett ismeretek bemutatása a nagyothalló gyermek számára úgy oldható meg eredményesen, ha az képes, számítógépes animációs, Power Point adta lehetőségek felhasználásával történik. Ilyenkor a bemutatást a képi eszközök segítik, alátámasztják, magyarázzák. A bemutatás során szerzett tapasztalatok, a szerzett tudás másokkal való megosztásának élménye segíti a személyiség harmonikus fejlődését.

A dolgok egymással való megosztásának élményeit a nagyothalló gyermek ritkán élvezi, mert kevés alkalma volt ennek megélésére. A gyermeket kiskorától kezdve arra szoktatják, hogy a saját holmijára nagyon vigyázzon (gyakran elhagy, elveszít valamit, mert megosztott figyelve még nem működik megfelelően), ezért szinte görcsösen ragaszkodik minden személyes tárgyához. Nehezen érti meg, hogy valaki hogyan adhat másnak oda valamit, ami az övé. A közösség sok pozitív példája és a szülői házzal való folyamatos konzultáció eredményeképpen jut el oda, hogy megosztja anyagi javai egy részét. Ekkor kezdi érezni az adás, az örömszerzés örömét.

Önismeret, önfogadás támogatása

Az érzések, érzelmek, az érzéletek hatásait a nagyothalló gyermek is főleg a vizuális megjelenítéssel tudja a világ tudtára adni. A kialakult alkotások sokszínűsége segíti mások nézőpontjának figyelembevételét. Fejlődik kreativitása nevének, önmaga elfogadásának képi megfogalmazásaival.

A jövőben való gondolkodás során saját sorsának, életútjának elképzelésében a jövő megjelenítésének élménye, a jövőkép átgondolt előadása befolyásolhatja további törekvéseit, és motivációs bázisként hathat. Az elképzelt helyzet szerepébe való beilleszkedés során ismereteket kell gyűjtenie, ezzel tudatosabbá válik választása.

A pozitív énkép megalapozása

A kooperatív tevékenységek és a drámajátékokban való aktív részvétel lehetőségei tág teret adnak a nagyothalló gyermeknek arra, hogy képességeit megismerje, adottságait próbára tegye, és ezáltal büszke lehessen teljesítményére, produktumára. Megtapasztalja gyengeségeit, erősségeit és azt, hogy miben tud társainak segíteni. A megismerés folytán megtanulja elfogadni önmagát, „jóban lenni önmagával”, és ezt az érzést produktumaiban kivetítve megjeleníti.

A döntésképeség fejlesztése

Mivel a nagyothalló gyermek gyakran kerül döntéshozó helyzetbe, nagyon hasznos, ha tevékenységeinek megtervezésekor, a körülmények figyelembevételéhez és a problémamegoldás lépéseinek kidolgozásához segítséget kap. A társak között, a közös munkával szervezett tevékenységek, a tevékenységek állandó elemeinek ismétlődése segíti a nagyothalló gyermeket gondolkodásának szabályozásában és a szisztematikusan felépített döntésmechanizmusok elsajátításában.

Az éntudat együttesének erősítése

A tevékenységek sorában a megszerzett tudás alkalmazásának képessége az, ami leginkább fejlesztést igényel a nagyothalló gyermeknél. Az ismeretek adaptív alkalmazása értelmet ad az ismeretszerzésnek, de ennek gyakorlatai, a tudás interdiszciplinális kezelése sok, az alkalmazás hasznosságát bizonyító, pozitív visszajelzést kíván. Ezért hasznosak és nagyon jók azok a kreatív gondolkodást igénylő játékos feladatok, amelyek tág teret adnak a fantáziának. („Mire jó a törött bögre?”, „Mire használhatjuk még a porszívót?”, „Mire használhatom a naplómát?”) A megoldások rajzos, szómagyarázattal ellátott megoldásai felszabadítják a dolgok egysíkú szemléletét és kitágítják a lehetőségek határait.

Az autonómia fejlesztése

A téma feldolgozása segíti a nagyothalló gyermeket a polgárként való felelős gondolkodás képességeinek megalapozásában. A biztonságérzés megjelenhet a fellépésben, az öltözködésben, a visel-

kedésben, de megjeleníthető vizuálisan ábrázolva is. Mivel ez nagyon fontos érzés, aspektusainak (a tudás biztonsága, az egészséges testtudat biztonsága, a védettség biztonsága, a jövő biztonsága stb.) erősítése, az érzés pozitív élményekkel való alátámasztása nagyon fontos a nagyothalló gyermek számára is, aki sokkal többet aggódik, mint az indokolt lenne.

A nagyothalló gyermek biztonságérzete segíti őt abban, hogy ellent tudjon állni azoknak a befolyásoknak, amelyekről érzi, esetleg tudja is, hogy meg kellene óvnia tőlük magát. Ezeknek, a dramatikus átélést kívánó gyakorlatai megvalósíthatók a szervezett és tervezett tanórán kívüli tevékenységekben.

Az előítéletek kezelésének legeredményesebb módja annak megtapasztalása, hogy a sztereotípiák nem működnek, és nem segítik a társakhoz való reális viszonyulásokat. Amilyen gyorsan kialakulnak az előítéletes nézetek a nagyothalló gyermekben, olyan hamar leomolnak pozitív tapasztalatai hatására. A szülő és a pedagógus attitűdje, nyílt és rejtett üzenetei segítik viszonyulásainak fejlődését és az előítéletektől mentes gondolkodásának kialakulását.

Nem védett azonban a nagyothalló gyermek a hamis pletykák hatásaitól, mert a pletyka a szó eszközeivel terjed, hangoztatása igazságtartalmának kétsége és a terjesztés illegalitása miatt halk, suttogó. A nagyothalló gyermek nem érti a körülötte kialakult légkör megváltozásának okát, elbizonytalanodik. A tanár gondoskodó figyelme ezeknek a negatív tendenciáknak az elburjánzását megállíthatja a megvitatás, a beszélgetés, a meggyőzés eszközeivel. A nagyothalló gyermekben tudatosítani kell, hogy azok esnek leginkább a pletyka áldozataivá, akik maguk is terjesztik a féligazságokat. Ha a nagyothalló gyermek a hihetetlen vagy nehezen hihető információk bebizonyítását kéri, vagy egyszerűen közli, hogy nem hiszi el, amit hallott, akkor elkerülük a pletyka terjesztésének hatásai.

6.4 A 6. évfolyam

6.4.1 A tevékenységekhez kapcsolható sérülésspecifikumok

A program alapvető tevékenységformái (drámajáték, vizuális, ének-zenei tevékenységek, kreatív írás) főleg a művészeti nevelés területén valósulnak meg. A nagyothalló gyermek lehetőségei ezeken a területeken gazdagabbak, mint a verbális kifejezőképességet kívánó más helyzetekben. Ezért szívesen kapcsolódik a drámajátékokba, más játékokba és a vizuális művészettel kapcsolatos tevékenységekbe. Az ének-zenei tevékenységek bizonyos kötöttségekkel gyakorolhatók, mert esetében a dallam létrehozása énekkel nem lehetséges, és a zeneeszközök biztonságos és örömet okozó használatában is esetleg csak a ritmushangszerek jöhetnek szóba. A nagyothalló gyermek szívesen zenél csoportban, közösségben, de az igazodás a többiek játékához olyan erőfeszítést igényel tőle, hogy a tevékenység örömszerző momentumai emellett elvesznek.

6.4.2 Várható eredmények a 6. évfolyam végén

A hatodik osztály végére a nagyothalló gyermek szociális kompetenciái olyan mértékben fejlődnek és tudatosodnak, hogy együttműködési készsége önmagához mérten fejlődik. Bizonyos jártasságot szerez a konfliktuskezelésben, kialakít magának használható technikákat, amelyeket eredményesen megpróbál alkalmazni. Társas és önálló tanulási helyzetekben képessé válik az önálló információgyűjtésre, azonban az információk feldolgozásában segítséget igényel. Képessé válik bizonyos, a közösség életét és társas kapcsolatait szabályozó normák között eligazodni, értelmüket belátni és elfogadni. Még mindig nehézséget okoz neki a jelenségek több szemszögből való vizsgálata, de viselkedésében már megnyilvánul a mások nézetéhez való igazodás. Bizonyos helyzetekben tudatosan dönt, azonban döntéséért nem minden esetben vállalja a felelősséget. Reális helyzetfelismerésében akadályozza a látszat és a félrevezető szó. Szellemi nyitottsága mellett gondolkodására még mindig a rigiditás jellemző. Minták segítségével képes lesz kérdéseket feltenni, de kérdései nem mindig újszerűek, mert

ismereteit nem tudja oly mértékben mozgósítani, hogy a jelenség minden aspektusát figyelembe véve kérdezzen. A fejlesztés hatására motiváltsága nő. Ötleit nem minden esetben képes megvalósítani, hajlamos más ötleteinek másolására.

7. Képességfejlesztés a 7–12. évfolyam programtervében

7.1 „A” típusú programcsomag – „Polgár a demokráciában”

A gyengén fejlett gondolkodási képességek (hiányos ismeretek, véleményalkotás, döntésképeség, konfliktuskezelés, problémamegoldás, felelősségvállalás) gátolják a demokratikus gondolkodást, ezért ezen kompetenciák fejlesztése a legfontosabb az érintett korosztály életében és az életre való felkészítésében.

A képességfejlesztés területei a tantárgyi, a projektszervezésű rendszerekben egyaránt megjelennek, de eredményes megvalósulásai a tanárok közösségének összehangolt munkáját feltételezi. A célokat szem előtt tartva érhetik el azt, hogy a nagyothalló gyermek önmagához képest fejlődik, és a társadalom aktív, közösségi, de mégis autonóm tagjává válik.

Tolerancia

– Lokális szint

A közösség csoportos tevékenységében felfedett, a lakosság etnikai összetételét megismerő tevékenységben a nagyothalló gyermek aktívan részt tud venni. A munka megtervezésében, a feladatvállalásban mintákat láthat, kreatív ötleteivel hozzájárulhat a sikerességhez. A megismert közösségek életébe való aktív bekapcsolódással, majd később a saját közösségükbe való meghívás alkalmával jobban megismerik és elfogadják egymást.

– Nemzeti szint

A kisebbségek (etnikai, nemzeti) földrajzi helyeinek feltérképezésével, Kárpát-medencébe vándorlásuk vagy településük történeteinek megismerésével tapasztalatokat szereznek a nagyothalló gyermekek arról, hogy a mássághoz, a kisebbséghez való tartozás a történelem során kialakult helyzet. Ennek alakításában az egyénnek soha nem volt nagy befolyása. Ezt belátva más megvilágításba helyezi a kisebbségeket, értékeiket jobban fel tudja fedezni, és örül a kultúrák közötti változatosságnak.

– Európai szint

Európa és az európai népek, a nemzetek kialakulását, történeti folyamatait szemlélve, az egyéni gyűjtőmunka, majd a csoportos megbeszélés során a nagyothalló fiatal a társadalmakat, az egyes népek szokását más nézőpontból is megismeri. A projektnapok lehetőségeit kihasználva ismerkedhet meg más népek öltözködési, életmódbeli, étkezési szokásaival. A képes, videofelvétel, a nemzeti zenével aláfestett megrendezés, a jellegzetes nemzeti hagyományok felelevenítése, az ételek elkészítése és kóstolása, valamint a történelmi kapcsolódások megemlítése érthetővé teszi és közelebb hozza a nagyothalló gyermek számára más európai népek örömeit, gondjait, megoldási törekvéseit.

– Globális szint

A hagyományos társadalmakról való beszélgetéssel, a természeti népek életmódjának, napi tevékenységeinek megismerésével a nagyothalló gyermek is behelyezkedhet gondolatban a megismert népcsoportok életébe. Ifjúsági tábor során szervezhetnek természeti napot, amikor nem használnak semmi, a technika vívmányainak köszönhető eszközt és segítséget, és 24 órán keresztül csak ismereteikre és találmányukra vannak szorulva. Ekkor megsejthetik, hogy ezen népcsoportok élete nem olyan idillikus, mint azt gondolnák (a nagyothalló gyermek azt látja, hogy egy

kicsit üldögélnek, egy kicsit vadásznak, este nagyokat táncolnak a természeti népek). Ezek a tapasztalatok könnyebbé teszik a modern társadalmak világához való alkalmazkodást és az állandó törekvést a tudás (intellektuális, gyakorlati) folyamatos megújítására.

Szolidaritás

– Lokális szint

A nagyothalló fiatal számára a más emberek életével való megismerkedés kiterjeszti a lehetőségek és az élet adta buktatókról való ismereteinek rendszerét. Közösségükben az egymás megsegítésének gyakorlatai és tapasztalatai érzékennyé teszik a mások iránti szolidaritásra. Ezen az úton haladva a megismert, érdeklődési körének és egyéniségének tetsző (vallási, sajátos igényű, társadalmi) civil szervezetek munkájába betagozódva aktívan segítheti a rászorulókat.

– Nemzeti szint

A tevékenységek keretében a nagyothalló gyermek listatervet készíthet az élethelyzetekben, társadalmi rétegekben, kisebbségekben tapasztalható hátrányok és a pozitív diszkrimináció lehetőségeivel való megsegítési módokról. Ezek közös elemzése, megvitatása során a szolidaritás érzése cselekvő gyakorlattá válik. Megtapasztalja, hogy vele is szolidárisak, és ő is tud segíteni másokon. A segítő hozzáállás messze mutató következménye a társadalomba és a munkahelyre való beilleszkedés.

– Európai szint

A népek történelmének, gazdasági és politikai adottságainak következtében kialakult regionális egyenlőtlenségek felismerése, esetleg utazások során való tapasztalása segíti az alkotó gondolkodást a megoldási módok alternatíváiról. A társakkal való beszélgetés, az élmények megosztása hozzájárul ahhoz, hogy a nagyothalló fiatal úgy érezze, autentikus személytől kapott tájékoztatást. (A társa tapasztalta, akit régen ismer, hisz szavában, számára hiteles a mondanivalója.)

– Globális szint

A világ szegény, illetve gazdag térségeinek egymás mellé állítása (képes, statisztikai adattal alátámasztott, riport jellegű, dokumentumfilm) kitágítja a szegénység és gazdagság eddig kialakult sémákba rendezett fogalmát a nagyothalló gyermek előtt. A magán- és civil szervezetek segélyezéseinek hatásai (azonnali segítség akut problémák gyors orvoslására) és a gazdasági élet fellendítésének hosszú távú hatáselemzéseit rávilágítanak a probléma igazi megoldási módjaira. A globális problémák megvitatása, elemzése, a lehetséges megoldási módok mintául szolgálnak a nagyothalló gyermeknek más, az életüket érintő problémamegoldási technikák kidolgozására.

Autonómia

– Lokális szint

A lakókörzet életét figyelő csoport tagjaként a nagyothalló gyermek saját autonómiája tapasztalatainak felhasználásával ismerkedhet a településen kialakult mértékadó csoportok tevékenységével. Társai elbeszéléséből (ha esetleg ő is kisebbségi közösség tagja, saját élményeiből) tudomására juthat a kisebbségi önkormányzat munkája, esetleg más egyesületek tevékenysége. Ezen intézmények működésének megismerése segíti őt a védettség érzésének kialakulásában, tudja, hogy ha bajba kerül (erkölcsi, anyagi, egészségügyi), hová lehet bizalommal fordulni, és hogy a reklámnak és a csoportnyomásnak hogyan tudjon ellenállni. Ennél nehezebb a közösségben, haveri társaságokban a vezér esetleges deviáns viselkedését és az arra való felhívást elutasítania, mert a közösséghez való tartozás érzésétől nem akarja megfosztani magát. Nagyon jó, ha ilyenkor megbízható barát, esetleg felnőtt támogató segítségét tudja kérni, aki megoldási módokat adhat neki a komolyabb problémák elkerülésére.

– Nemzeti szint

Az autonómia nemzeti szintű összefüggéseit nehéz megértenie a nagyothalló gyermeknek. A hosszán tartó folyamatok alapján kialakult bonyolult összefüggések, a következmények logikájának,

olykor logikátlanságának követése még segítséggel is nehéz követhetők számára. A determinált-ságot (nem tehetünk mást, ez a sorsunk) hamarabb elfogadja, mint a segítség és a változtatás lehetőségeinek távlatait.

– Európai szint

A felnőttkor küszöbén a nagyothalló fiatalnak is meg kell értenie a kulturális és a politikai autonómia lehetőségeit, meg kell ismernie a megnyilvánulási formákat. Ezen ismeretek birtokába olvasmányélményekkel, az események híreinek elemzésével lehet eljutni. A beszélgetőkörök újságot olvasó negyedóráján szerzett információk lehetőséget adnak egy-egy aktuális probléma megbeszélésére, a tapasztaltak rögzítésére, a változások nyomán követésére.

Az Európai Unió hatásait a nemzetállam és az egyén életére a nagyothalló gyermek családi, baráti beszélgetések és önálló kutatómunka során ismerheti meg. Erre az időre már a sajról olvasási képesség és a hallásfigyelem fejlesztéseinek, valamint intellektuális tudásának köszönhetően be tud kapcsolódni változó témájú beszélgetésekbe is.

– Globális szint

A 21. században a globális függőségi viszonyok leginkább az energia- és az élelmiszer-ellátás területére fókuszálnak. A nagyothalló fiatalnak nehéz megérteni, hogy a javak elosztása nem a szolidaritás, hanem az üzleti haszon szerint történik. Az ő lehetőségei a lokális, esetleg a nemzeti szinteken vannak, mert nem jut olyan helyeken döntési helyzetbe, ahol hathatósan segíthetne.

Felelősségvállalás, cselekvési hajlandóság

– Lokális szint

A megoldásra váró, a fiatalok által észlelt problémák megoldási javaslatainak összegyűjtése lehetséges az ötletroham eszközével. Ebbe a tevékenységbe a nagyothalló fiatal jól be tud kapcsolódni, mert érvényesül kreativitása és gondolkodási képességének sajátosságaiból adódó lényeglátása. Az ötletek csoportosítása, elemzése, a megoldási módok kifejtése segíti a fiatalokat abban, hogy személyi felelősségvállalással segítsenek. Előző ismereteiből, az alaptípusok személyiségjegyeinek elemzése során kategorizálhatja magát a felismert sajátosságok alapján, és így lehetősége van arra, hogy tudatosan alakítsa stílusát és a kapcsolatok során alkalmazott eszközeit.

– Nemzeti szint

A nagyothalló fiatalnak kevés lehetősége van a politikai életben való aktív közreműködésre. Tevékenysége, segítségi lehetőségei a civil szervezetek munkájában hatásosabban érvényesül. Mindazonáltal tudnia kell a lehetőségekről és a politikai, társadalmi élet irányítóinak törvényekben, rendeletekben, irányelvekben megfogalmazott állásfoglalásairól, mert csak így tudja érdekeit érvényesíteni.

– Európai szint

A nagyothalló diák lehetőségei akkor tárulnak ki az európai folyamatokba való bekapcsolódásra, ha kiemelkedő tehetsége „diák feltalálók” találkozóin bemutathatja produktumát, vagy sporttal kapcsolatos versenyekre lesz hivatalos.

– Globális szint

A nemzeti akciókban való részvétel csak ritka, esetleg más sajátos nevelési igényű fiatalok találkozóján valósulhat meg. Mindenesetre ha egy nagyothalló fiatalnak lehetősége van ezen alkalmakon részt venni, életre szóló élmény és motiváló erő a pozitív hozadéka.

Identitás

– Lokális szint

A családhoz, a rokonsághoz való kötődés a nagyothalló gyermek biztonságérzetét növeli, azonban az elvagyódás idején (kamaszkor) szívesen kilép zárt közösségéből, és kipróbálja magát az egyre tágulóbb tereken. Ugyanígy kötődnek a nagyothalló gyerekek is egy-egy intézményhez (iskolájuk-

hoz), ami akkor tűnik szembe, amikor a ballagás eseményét nem a továbblépés öröme, hanem az elszakadás nosztalgikus érzései határozzák meg, és teszik szomorúvá.

– Nemzeti szint

Az ifjúkor küszöbén a nagyothalló gyermek látóköre is kitágul, érdeklődése és értékrendje szerint választ csoportot magának. Az ebben a csoportban megszerzett kompetenciái segítségével jól beilleszkedik, és részt vesz a csoport munkamegosztásában.

– Európai szint

Az európai polgársághoz való aktív kötődés csak akkor tud kialakulni a nagyothalló fiatalnál, ha az idegen nyelvet (angol) kommunikációs szinten tudja elsajátítani. De egyébként is fontos, hogy azokon a foglalkozásokon, ahol az idegen helyen való tájékozódás, kapcsolatépítés technikáit modellelják, a fiatal aktívan vegyen részt.

– Globális szint

Mivel a globális szint megélését nem szükséges cselekvéssel bizonyítani, ismeret szintjén is elérhető, hogy a nagyothalló fiatal büszke legyen a világ más részein élő, alkotó, tevékenykedő magyarokra.

Szabálykövetés

– Lokális szint

A nagyothalló fiatal családjában és lakókörnyezetében, iskolájában az együttélés számtalan szabályával találkozik, amelyek megszegése a felnőttek, társak rosszallását vonja maga után. A gondolatcsere módszerével létrehozott beszélgetések során ezek a szabályok tisztázódnak, ekkor bizonyos mértékben magyarázatot kap helytelen cselekedeteire.

– Nemzeti szint

A magyar alkotmány ismerete, az alapvető jogok ismerete tantárgyi követelmény. A nagyothalló gyermeknek tudnia kell, hogy a törvény nem tudása nem mentesíti őt a be nem tartásából eredő következményektől. Mivel a törvény mindenkire vonatkozik, a nagyothalló gyermek bízik abban, hogy vele is törvényesen járnak el, tehát a bűnözőkkel és a törvénytisztelettel szembeni óvatosságra nincs felvértezve.

– Európai szint

A beszélgetőkörökön felvetődött témák (hírek, híradó) elemzései, az európai közösség jogalkalmazását modelláló szerepjátékok (bíró, védelem, vádló) tanulságai tájékoztatják a hallássérült fiatalot, hogy mikor és milyen védelemre számíthat hasonló esetekben.

– Globális szint

Az egyetemes emberi jogok és az alapvető, az emberi kapcsolatokat szabályozó együttélési etikai szabályok fedik egymást. A környezetvédő és emberjogi szervezetek munkájáról, a munkába való bekapcsolódás lehetőségeiről csak akkor értesül a nagyothalló fiatal, ha családi példa vagy baráti társasági beszélgetések során válik érintetté.

Együtműködés

– Lokális szint

A térségi együttműködési formákban való aktív részvétel gyakorlatai során a nagyothalló fiatal is bekapcsolódhat olyan típusú munkákba, mint a környezetvédelem, vadvédelem, de tervező, szervező tevékenységet a civil szervezetek működésének bonyolultsága miatt nem tud folytatni.

– Nemzeti szint

A nagyothalló fiatal a legritkábban érdeklődik még ebben a korban a politikai hatalommegosztás kérdései iránt. Természetesen véleményt tud alkotni, de sok esetben baráti körének, családjának ítéleteit tükrözi, tehát ebben a kérdésben nem autonóm.

Véleményalkotás

A polgári társadalom véleménynyilvánítási fórumait a nagyothalló ifjú ebben az életkorban még nem használja. Ahhoz, hogy véleményét önállóan, elfogadható formában kifejtse, még sokat kell fejlődnie a verbális és az írásbeli kifejezőképesség terén.

7.2 Felkészítés a felnőtt szerepekre – Az együttműködés fejlesztése a „B” típusú programtervben

A képességfejlesztés részterületei megegyeznek a 7–12. évfolyamokban folyó kompetenciafejlesztési területekkel, ami az iskolai tanórák vagy projektek kereteiben az ott tevékenykedő tanárok részvételével történik. Ezért a tanártársaknak együtt kell működniük a fejlesztési tervek kidolgozásában és a tantárgyankénti megvalósulási lehetőségek kimunkálásában.

7.3 Toleranciára nevelés a 7–12. évfolyam „C” típusú programtervében

A programcsomag tanórán kívüli tevékenységek lehetőségeit kínálja. A nagyothalló ifjú szociális, életviteli és környezeti kompetenciáinak fejlesztéséhez szükség van a tevékenységben való aktív részvételére, mert azok gyakorlati tevékenység általi alkalmazását a programterv céljai és feladatai jól szolgálják. A programban kiemelten megjelenő témakörök készségfejlesztő területei (tolerancia, nyitottság, szolidaritás és béke, autonómia, felelősségvállalás, identitás, együttműködés, kommunikáció és véleményalkotás, szimpátia/antipátia, előítélet-mentesség, környezettudatosság, életvitel alakítása, empátikus készség, meditációs készség, konfliktuskezelés, problémamegoldás) feldolgozásai, a témákhoz kapcsolódó tevékenységek segítik és támogatják a nagyothalló gyermek beilleszkedését és fejlődését a hallók közösségében.

A modulban megjelenő témák kompetencia alapú feldolgozásai az „A” programcsomag hasonló című moduljaiban elemzésre kerültek abból a szempontból, hogy milyen lehetséges elérési és megvalósítási utak segítségével lehet a nagyothalló gyermekek, fiatalok számára a téma értő feldolgozását megoldani.

7.4 A 12. évfolyam végére várható eredmények

Számos nagyothalló fiatal, aki az integrált oktatási/nevelési folyamat során eljutott az érettségi feltételeinek sikeres teljesítéséhez, valószínű, hogy a követelmények zömének az alapfokon fog eleget tenni. Ennek az az oka, hogy bár a fejlesztés hatására szociális kompetenciái jól fejlődtek, de érzéseit, reflexióit még mindig nem tudja olyan nyelvi szinten kifejezni, amely gondolkodásának és viszonyulásainak pontos tükré lenne. Ugyanez vonatkozik az írásbeli kifejezőképességet kívánó feladatmegoldásaira is, de akkor is, amikor esetleg bonyolult konfliktushelyzetet (társadalomismeret, irodalom) kell elemeznie. A fejlesztés hatására azonban önmagához és hallássérüléséhez viszonyítottan szociális, életviteli kompetenciái, tudatossága, együttműködési készsége, információ feldolgozó és elemző készségei, döntési képességei megfelelőek. Azokban a tárgyakban, amelyek kötelezően az érettségi feladatokat tartalmazzák a reál (fizika, biológia, matematika, számítástechnika) tárgyaknál, segítséggel (egyéni felzárkóztató foglalkozások, fejlesztési terv szerint tervezve) az emelt szintű követelményeknek is eleget tud tenni, amivel megnyílnak lehetőségei a felsőfokú oktatásban való integrálódásra.

8. Tanulásszervezési formák

Az osztályközösségben folyó munka során a kooperatív tanulási forma az, amely leginkább felkészíti a diákokat arra, hogy megtanuljanak együttműködni az ismeretszerzés, az ismeretek átadása és gyakorlati alkalmazása során.

A kooperatív tanulásszervezés alapja a csoportképzés, amelynek különböző technikáit alkalmazza a tanár, hogy a feladat céljainak leginkább megfelelő formációt hozza létre az osztályban. Legelőnyösebb, ha egy legjobb, két közepes képességű és egy gyengébb tanuló kerül egy csoportba. Nagyon kell ügyelni a tanárnak arra, hogy a nagyothalló gyermek milyen feladatot vállal a csoportban, mert előfordulhat, hogy a verbális megnyilvánulásokat kerülni fogja, mert attól tart, hogy nem tudja előrevinni a csoport teljesítményét. A közösségben olyan légkörnek kell kialakulnia, ahol nem a kiemelkedő teljesítmények a mértékadók, hanem a munkában való aktív, a tudást, a képességeket fejlesztő tevékenységek.

Bármennyire is jól együttműködnek a csoportok, 5-6 hét után el kell búcsúzniuk a tagoknak egymástól (csoportkép, kiállítás közös munkáikból stb.), és új összetételben folytatják a munkát.

A tanulásirányítási technikák során problémát szokott okozni a munkazaj egyre magasabb szintje, ami a nagyothalló gyermek érdemi munkáját is akadályozza, mert a hallókészülék ilyen mértékű szelektív zajszűrésre nem képes. Ezért neki is nagyon jó, ha a tanár különböző figyelemfelhívást célzó eszközökkel jelez (egyezményes kézjellel; tárcsával, jelzőlámpával: zöld: megfelelő zajszint; sárga: „Vigyázz, kicsit zajos vagy!”; piros: „Nagy a zaj!”), esetleg csendkapitányt bíz meg. Így a csoport egy tagja felelős a hangoskodás lecsillapításáért, aki búgó hangot adó mechanikus zajjelzővel figyelmeztet. További, a tanári kreativitást fémjelző ötletek alkalmazásával sokféle módon lehet csökkenteni a zavaró hangoskodást.

A csoportnak adott utasítások nagyon fontosak, mert a feladat pontos megértése a sikeres munka alapvető feltétele. Hasznos és a nagyothalló gyermeknek jó, ha az utasítások mind szóban, mind írásban egyszerre jutnak el minden gyermekhez. A tevékenység strukturálásához illeszkedő utasítások részekre bontottak, esetleg megmutathatóak legyenek. Ezen módszeres eljárások alkalmazásával el lehet érni azt, hogy a hallássérült gyermek is jól értse és értelmezze feladatát, ami az érdemi munka feltétele.

A kialakult csoport csoporttudatának építésére nagy gondot kell fordítania a pedagógusnak azért, hogy büszkének legyenek a tagok a kialakult csoportjuk munkájára, az együttműködés eredményeire. Ennek hatékony eszköze az ismerkedés, a hasonló tulajdonságok, érdeklődési körök feltérképezése, tudatosítása a tagok között. A nagyothalló gyermeknek, akinek a társas kapcsolatok, a munka és baráti kapcsolatok nagyon fontosak, új élményt ad a csoporthoz való tartozás, a kölcsönös segítségadás és segítségnyújtás lehetősége.

A kölcsönös megbecsülésen, elismerésen és támogatáson alapuló csoportmunka következtében sikeresen oldják meg a nagyothalló gyerekek a feladatokat. Segíti a nagyothalló gyermeket abban, hogy a logikus elrendezést áttekintve módosítsa esetleges félreértéseit, vagy megerősítse öt előzetes feltevéseiben.

Az információáramlás elősegítésére alkalmazott eljárások is a nagyothalló gyermek tanulási tevékenységét segítik, amennyiben lehetősége lesz áttekinteni más csoportok által készített csoportjegyzeteket, a sokszorosítás után kapott munkákat és akkor, amikor a beszámolóforgóban rá kerül a sor, s szóban is elmondhatja tapasztalatait.

A szóbeli kommunikációt segítik a nagyothalló gyermeknél a beszélő- és kérdezőkorongok, az „indian beszélgetés” és a hozzászólás idejének meghatározása. („Egy perced van arra, hogy elmondod,

amit akarsz!”). Mindezek hozzájárulnak ahhoz, hogy a nagyothalló gyermek szóhoz jusson akkor, amikor értelmes mondanivalója van a közösség számára.

A kooperatív foglalkozások akkor érik el céljaikat, ha a tevékenységek látszólagos spontán voltak ellenére is, de jól meg vannak tervezve. A tervezés lépéseit a gyermekekkel meg kell ismertetni, mert strukturálja munkájukat. Ezek szerint a foglalkozási terv elkészítésénél közösen meg kell határozni a munka célját, amire a foglalkozási tervet, mintatervet kell építeni.

Lépései:

a) Előkészítés, ráhangolás	g) Ellenőrzés
b) Összegzés	h) Visszajelzés
c) Észrevételek	i) Csoportépítés
d) Információszerzés	j) Osztályépítés
e) Irányított gyakorlás	k) Társas készségek építése
f) Önálló gyakorlás	l) Időkitöltő gyakorló játékok

A jól szervezett, a kooperatív tanulási módok iránt elkötelezett pedagógus a hallássérült gyermeknek mindig megtalálja azokat a tevékenységeket, melyek képességei, kompetenciái fejlesztéséhez leginkább alkalmasak. Azonban még egy ilyen kreatív, az együttműködés magas fokán dolgozó közösségben is szüksége van a hallássérült gyermeknek arra, hogy a pedagógus segítse magyarázatokkal, eszközhasználati ajánlásokkal és követő figyelmével munkáját.

9. Eszközök

A programtervekben alkalmazott eszközök és nyomtatott tanulói segédletek a differenciált anyagfeldolgozás elveit és követelményeit figyelembe véve alkalmasak a nagyothalló gyermek motiválására, ismereteinek bővítésére, ismeretgyűjtésre, elemzésre és a tervezett tevékenységekre.

Mivel a modulok eszközei nem pontosan rögzítettek, az anyag kiválasztásában a gyermekek képességei, az etnikai, a szociokulturális és földrajzi környezeti sajátosságainak ismeretében a pedagógus dönt. Az említett sajátosságokon kívül az eszköz kiválasztás szempontjait befolyásolja, hogy az olyan legyen, amely:

- alkalmas a figyelem felkeltésére (legyen érdekes, újszerű, esztétikus), lekötésére (tegye lehetővé az érzékszervi csatornák sokféleségének aktivizálását), motiválásra (kíváncsiságot és érdeklődést keltsen);
- alkalmas a didaktikai, nevelési feladat támogatására, és alkalmazkodjon a tartalomhoz;
- alkalmazkodjon az alkalmazott tanulásszervezési formákhoz (csoportos, kiscsoportos, egyéni és frontális);
- legyen alkalmas az előző ismereteken alapuló jártasságok, készségek mozgósítására;
- a pedagógus által jól kezelhető.

Mindezekon túl a nagyothalló gyermeknél figyelembe kell venni, hogy nem használhatunk olyan eszközöket, amelyek használatához ép hallási észlelési képességek szükségesek.

10. Irodalom

- Cole, Michael – Cole, Sheila: *Fejlődéslektan*. Osiris Kiadó. Budapest, 1997.
- Csányi Yvonne – Zsoldos Márta: A speciális nevelési szükségletek pedagógiájáról. *Gyógypedagógiai Szemle*, 1995/3. 23. évf. 177–191. old.
- Csányi Yvonne (szerk.): *A hallássérült gyermekek integrált nevelése*. BGGYTF. Budapest, 1995.
- Csányi Yvonne (szerk.): *Cochleáris implantáción átesett gyermekek terápiája és fejlődése*. ELTE BGGYFK. Budapest, 2002. 59–67.
- Csányi Yvonne (szerk.): *Pedoaudiológia*. BGGYTF, Budapest, 1995.
- Csányi Yvonne: Változásban a hallássérültek pedagógiája. (Fejlődő technika, változó populáció, illeszkedő módszerek) *Gyógypedagógiai Szemle*, 1999. január–március. 1–9. old.
- Gordosné Szabó Anna: *Bevezető általános gyógypedagógiai ismeretek*. Nemzeti Tankönyvkiadó. Budapest, 2004.
- Gósy Mária: *A hallástól a tanuláshoz*. Nikol. Budapest, 2000.
- Kagan, Spencer: *Kooperatív tanulás*. Önkonet Kft. Budapest, 2001.
- Kőpatakiné Mészáros Mária (szerk.): *Befogadó iskolák, elfogadó közösségek*. OKI. Budapest, 2003.
- Kőpatakiné Mészáros Mária (szerk.): *Táguló horizont*. OKI. Budapest, 2004.
- Mesterházi Zsuzsa (szerk.): *Gyógypedagógiai Lexikon*. ELTE BGGYFK. Budapest, 2001.
- Perlusz Andrea: *A hallássérült gyermekek hazai integrált oktatás-nevelése, különös tekintettel a nevelést befolyásoló tényezőkre*. Kandidátusi értekezés. Budapest, 1997.
- Perlusz Andrea: *A hallássérült gyermekek integrációja*. ELTE BGGYFK. Budapest, 2000.
- Perlusz Andrea: A hallássérültek hazai integrálásának néhány kérdése. In: Földes Tamás és mtsai (szerk.): *II. Soproni Logopédiai Napok Konferencia Sopron*, 1990. 92–95. old.
- Perlusz Andrea: Integrált nevelés – inkluzív iskola. In: Báthory Zoltán – Falus Iván. (szerk.): *Tanulmányok a neveléstudomány köréből*. Osiris Kiadó. Budapest, 2001. 314–333. old.
- Wocken, Hans: Integráció az iskolában. In: Papp Gabriella (szerk.): *Válogatás az integrált nevelés szakirodalmából (Fordításgyűjtemény)*. Nemzeti Tankönyvkiadó. Budapest, 1994. 7–19. old.
- Zsoldos Mária: *Pszichológia és hallássérülés*. Fordításgyűjtemény Szociális Foglalkoztató. Sopron, 2004.